



Rapport

Maatschappelijk vertrouwen in Zuid-Holland

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2020/212

Datum

december 2020

Opdrachtgever

Provincie Zuid-Holland

Auteurs

Thomas van Hal
Gwendolyn van Straaten
Jaap Bouwmeester

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.



Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding en achtergrond van het onderzoek	4
1.2	Doel- en vraagstelling	4
1.3	Uitvoering van het onderzoek	5
2	Maatschappelijk vertrouwen	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Theoretische verkenning	7
2.3	Operationalisering van begrippen	8
2.4	Elementen maatschappelijk vertrouwen	10
2.5	Maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid in Zuid-Holland	13
2.6	Uitingsvormen van maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid	19
3	Maatschappelijke thema's	25
3.1	Inleiding	25
3.2	Waarop zijn inwoners trots?	25
3.3	Waarover maken inwoners zich zorgen?	26
3.4	Multiculturele samenleving en migratie	29
3.5	Milieu en klimaat	30
4	Maatschappelijke participatie	31
4.1	Inleiding	31
4.2	Inzet en hulp op individueel niveau	31
4.3	Activiteiten in georganiseerd verband	33
4.4	Samenhang tussen toekomstverwachtingen en gedrag	35
4.5	Veranderingen in gedrag van anderen	36
4.6	Verwachtingen over oplossen van problemen	42
5	Conclusies	44
	Bijlage A: Onderzoekverantwoording	50
	Bijlage B: profielschets maatschappelijk vertrouwen	61



1 Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond van het onderzoek

De provincie Zuid-Holland wil meer inzicht in de aard en omvang van maatschappelijke bezorgdheid onder haar inwoners en de effecten hiervan. Het doel is te begrijpen wat de samenleving op dit moment verdeelt en welke groepen deze verdeeldheid ervaren, maar ook wat de inwoners gemeenschappelijk hebben en verbindt.

Eind 2019 hebben de provincies Zuid-Holland en Overijssel in eerste instantie los van elkaar en later in onderlinge afstemming, initiatief genomen om een onderzoek te starten rond de hierboven genoemde thema's. Met dit onderzoek wil de provincie meer inzicht krijgen in het vertrouwen dat inwoners hebben in de samenleving, elkaar en in de overheid. In het verlengde daarvan komt de vraag aan de orde wat de achtergronden en de gevolgen zijn van bezorgdheid over de samenleving. Wat is bijvoorbeeld de samenhang met de maatschappelijke participatie? Door antwoord te geven op deze en andere vragen kan het onderzoek aanknopingspunten bieden om eventuele tegenstellingen te overbruggen en een strategie te ontwikkelen om inwoners met een laag vertrouwen toch te bereiken. De uitkomsten bieden zicht op de achtergronden van maatschappelijke steun voor (provinciaal) overheidsbeleid of eventuele weerstand daartegen. Verder kunnen de onderzoeksuitkomsten een nieuw perspectief bieden op de mogelijkheden hoe provincie en gemeenten voor bestuurlijke en maatschappelijke verbinding kunnen zorgen.

1.2 Doel- en vraagstelling

Het doel van het onderzoek is het bieden van inzicht in de mate waarin inwoners van Zuid-Holland vertrouwen hebben in de maatschappij, hun eigen toekomst en het bestuur van hun provincie. Verder gaat het onderzoek in op de manieren hoe dit vertrouwen tot uiting komt en hoe dit verband houdt met gedrag en attitude. Het onderzoek heeft een verkennend karakter. De provincie Zuid-Holland wil de uitkomsten van het onderzoek gebruiken als input om het onderwerp te kunnen agenderen. De uitkomsten zijn voor beleidsmakers en politici te gebruiken bij het maken van keuzes en de wijze waarop hiervoor draagvlak te verkrijgen is.

Om aan de doelstelling te voldoen wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe wordt het vertrouwen in maatschappij en bestuur in Zuid-Holland gekenmerkt?
2. Op welke manier komt het vertrouwen in de maatschappij of het eventuele ontbreken tot uiting?
3. Zijn er verschillen in de mate en uiting van maatschappelijk bezorgdheid en vertrouwen naar persoonskenmerken en naar regio?
4. In hoeverre is er een relatie tussen het maatschappelijk vertrouwen en de attitude ten aanzien van actuele maatschappelijke thema's?
5. In hoeverre er een relatie tussen het maatschappelijk vertrouwen en de mate waarin men deelneemt aan de samenleving?
6. Welke aanknopingspunten voor verbinding bieden de onderzoeksuitkomsten?

Dit onderzoek is parallel aan een vergelijkbaar onderzoek voor de provincie Overijssel. Dit biedt de mogelijkheid om de uitkomsten van de twee provincies te vergelijken.



Corona

De dataverzameling van dit onderzoek is uitgevoerd gedurende de corona-uitbraak in Nederland¹. We zijn ons ervan bewust dat deze pandemie invloed kan hebben op de uitkomsten van het onderzoek. De pandemie heeft niet alleen grootschalige gevolgen voor de volksgezondheid, de maatregelen vanuit de overheid als reactie op de pandemie hebben de samenleving als geheel geraakt, onder meer op economisch en sociaal vlak. Ook kan deze pandemie bij mensen een gevoel van bestaanonzekerheid hebben versterkt, doordat zekerheden en vrijheden in korte tijd zijn weggefallen of onder druk zijn komen te staan. De invloed van de corona-uitbraak op de uitkomsten van het onderzoek is niet volledig in kaart te brengen. Wel is er in de enquête rekening mee gehouden door aan inwoners de vraag te stellen hoeveel zorgen zij zich maken over de uitbraak van het coronavirus.

1.3 Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek bestond uit een kwalitatief vooronderzoek en een kwantitatieve toetsing. Het onderzoek startte met een literatuurstudie, gevolgd door focusgroepen. De uitkomsten van de kwalitatieve fase dienden als basis voor de kwantitatieve dataverzameling. Hieronder is het onderzoek per stap beschreven.

Literatuurstudie

Na het startoverleg is de bestaande kennis over maatschappelijk onbehagen in Nederland verzameld middels een literatuurstudie. De literatuurstudie diende om het conceptuele model te ontwikkelen waarmee de relatie tussen maatschappelijk vertrouwen en gedrag kan worden begrepen en geanalyseerd.

Focusgroepen

Na de literatuurstudie zijn focusgroepen gehouden onder inwoners van Zuid-Holland. Deze inwoners kwamen uit drie verschillende gebieden, namelijk Capelle aan den IJssel, Zoetermeer en Den Haag. Deze gebieden zijn geselecteerd op basis van stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. Om te bepalen of inwoners geschikt waren voor deelname kregen kandidaat-deelnemers een aantal stellingen voorgelegd, waarmee hun mate van 'maatschappelijk vertrouwen' werd gemeten. Op basis van deze scores zijn de deelnemers ingedeeld in drie focusgroepen: één met inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen (Den Haag), één met inwoners met 'gemiddeld maatschappelijk vertrouwen' (Zoetermeer) en één met inwoners met een 'sterke maatschappelijke bezorgdheid' (Capelle aan den IJssel). De uitkomsten van de literatuurstudie dienden als leidraad voor de focusgroepen. Er werd nagegaan in hoeverre de elementen van maatschappelijk vertrouwen uit de theorie speelden in de belevingswereld van de deelnemers. Ook is tijdens de focusgroepen aandacht besteed aan het effect van maatschappelijk vertrouwen op de persoonlijke houding ten opzichte van de samenleving en op het gedrag. Op deze manier zijn de verschillen tussen groepen inwoners naar voren gekomen en is de rol van hun (verschillende) percepties in kaart gebracht.

¹ De dataverzameling liep van 28 mei tot en met 10 juni 2020.



Enquête

De enquête bestond deels uit vraagstellingen die zijn ontleend aan eerder (wetenschappelijk) onderzoek naar maatschappelijk onbehagen en vertrouwen en het uitgevoerde kwalitatieve onderzoek. Daarnaast zijn er vragen gesteld over actuele maatschappelijke thema's. Tot slot is ingegaan op het maatschappelijk gedrag van inwoners onder meer waar het gaat om stemmen, mantelzorg, vrijwillige inzet en burenhulp. De enquêtes zijn, voor ze zijn uitgezet onder de inwoners van Zuid-Holland, door middel van cognitieve interviews getest op begrijpelijkheid en interpretatie bij een vijftal personen. Deze personen bestonden uit zowel hoog als minder hoogopgeleide personen, met verschillende politieke voorkeuren en uiteenlopende leeftijden.

Respons

Deze vragenlijst is uitgezet onder alle leden (18 jaar en ouder) van het online I&O Research Panel die in de provincie Zuid-Holland wonen. Van de 5.849 uitgenodigde panelleden hebben er 3.410 de enquête ingevuld; een respons van 58 procent. Daarnaast zijn er via PanelClix 201 respondenten geworven ter aanvulling van de ondervertegenwoordigde groepen. Op de data is een weging toegepast, zodat de uitkomsten representatief zijn voor geslacht, leeftijd, opleiding en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen 2017.

Uitgangspunten bij analyse en rapportage

Bij de analyse en rapportage zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- de categorie “weet niet / geen mening” is als geldige categorie opgenomen;
- door afrondingsverschillen telt de som van de percentages soms niet op tot 100 procent;
- waar meerdere antwoorden mogelijk waren, is dat bij de desbetreffende figuur of tabel vermeld;
- verschillen worden beschreven als ze significant zijn. Het is dan minimaal 95 procent zeker dat de resultaten ook daadwerkelijk van elkaar verschillen en het gevonden verschil niet te wijten is aan toeval.



2 Maatschappelijk vertrouwen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de betekenis en nadere uitwerking van het centrale thema van dit onderzoek, namelijk het ‘maatschappelijk vertrouwen’. In paragraaf 2.2 beschrijven we de uitkomsten van een beknopte literatuurstudie naar verwante begrippen als maatschappelijk onbehagen en cultureel pessimisme. Vervolgens wordt duidelijk gemaakt hoe in dit onderzoek ‘maatschappelijk vertrouwen’ is vormgegeven (2.3). In paragraaf 2.4 worden de vijf elementen van maatschappelijk vertrouwen beschreven en worden deze nader toegelicht aan de hand van de stellingen waaruit deze elementen zijn opgebouwd. In paragraaf 2.5 komt de vraag aan de orde welk deel van de inwoners van Zuid-Holland vertrouwen heeft of juist bezorgd is. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (2.6) wordt beschreven hoe maatschappelijk vertrouwen of bezorgdheid tot uiting komt in onder meer de perceptie van tegenstellingen, het toekomstbeeld en de attitude tegenover democratie en politiek.

2.2 Theoretische verkenning

Om het maatschappelijk vertrouwen en in het verlengde hiervan, maatschappelijke bezorgdheid te operationaliseren is gebruik gemaakt van onderzoeken naar verwante thema's als ‘maatschappelijk onbehagen’ en ‘cultureel pessimisme’. Met name het Sociaal en Cultureel Planbureau en het ministerie van BZK hebben op landelijk niveau al het nodige onderzoek hiernaar gedaan.

Het SCP en het ministerie van BZK karakteriseren *maatschappelijk onbehagen* als een collectief pessimisme over verleden, heden en toekomst. Maatschappelijk onbehagen kan zich uiten in onder andere weerstand, frustratie of inactiviteit ten aanzien van bestuurlijke en politieke processen en kan op het vlak van verschillende maatschappelijke thema's tot uiting komen. Te denken valt aan de energietransitie, migratie en integratie, de woningmarkt en de gezondheidszorg. De precieze aard en mate van deze bezorgdheid hangt onder meer samen met opleidingsniveau, geslacht, leeftijd en geloofsovertuiging, maar ook naar ruimtelijke context. Overigens is een zekere scepsis over het democratisch bestuur of maatschappelijke problematiek niet onwenselijk. Het kan mensen activeren om een vinger aan de pols te houden of zich maatschappelijk te engageren. Het onderzoek van het ministerie van BZK naar maatschappelijk onbehagen richtte zich op de vraag bij welke burgers dit onbehagen het meest te vinden is en welke oorzaken eraan ten grondslag liggen.²

Ook het Sociaal Cultureel Planbureau heeft onderzoek gedaan naar zorgen en onbehagen onder de bevolking.³ Recent bracht het Centraal Bureau voor de Statistiek nog een aantal statistische trends in kaart met betrekking tot vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme in de samenleving.⁴

² Boudewijn Steur, Ellen van Doorne en Thomas Zandstra (2017). *Maatschappelijk onbehagen en het openbaar bestuur. Strategische Verkenningen*

³ Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen (2016). *Zorg en onbehagen in de bevolking. SCP*

⁴ Hans Schmeets en Jeanet Exel (2020). *Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme. CBS*



Steenvoorden⁵ heeft het over *maatschappelijk pessimisme* en omschrijft dit als de latente zorg over de preciaire staat van de samenleving op vijf fundamentele terreinen. Deze vijf terreinen zijn ook bruikbaar om het maatschappelijk vertrouwen aan af te lezen.

Deze zijn:

1 *Verlies van vertrouwen in menselijk handelen*

Het ontstaan van verlies van vertrouwen in menselijk handelen wordt onder meer veroorzaakt door de ‘wicked problems’. Het niet kunnen komen tot een (optimale) oplossing van complexe maatschappelijke problemen kan worden opgevat als menselijk falen.

2 *Verlies van politieke macht*

Het verlies van politieke macht heeft betrekking op ontwikkelingen die inwoners het gevoel geven dat de natiestaat aan kracht en macht afneemt. Ontwikkelingen zijn internationale samenwerking en verbanden (bijvoorbeeld de EU). Deze ontwikkelingen leiden tot een collectief verlies van macht.

3 *Verlies van ideologie*

Op politiek-bestuurlijk vlak ligt de laatste decennia steeds meer de nadruk op pragmatisch denken, wat ten koste is gegaan van ideologie.

4 *Verlies van gemeenschapszin*

Ook wel individualisering van de samenleving. In veel westerse landen wordt een afnemende gemeenschapszin ervaren. Hiermee wordt bedoeld dat normen, waarden en doelen in de samenleving onder druk staan. Een belangrijk onderdeel van dit gevoel is de morele eenzaamheid die personen kunnen ervaren.

5 *Toenemende sociaaleconomische kwetsbaarheid*

Sociaaleconomische zekerheid is gebaseerd op de verzorgingsstaat en meritocratie (verwerven van sociaaleconomische positie op basis van verdiensten). Door verschillende ontwikkelingen, met name in de jaren 80 en 90, is het gevoel sociaaleconomische kwetsbaarheid toegenomen. De verzorgingsstaat is in deze jaren deels ontmanteld of omgevormd en het middenklasse-bestaan zorgde niet voor voldoende sociaaleconomische zekerheid.

Vanuit bovenstaande concepten hebben we een model ontwikkeld voor de uitvoering van dit onderzoek voor de provincies Zuid-Holland en Overijssel.

2.3 Operationalisering van begrippen

Analyse en constructie van een schaal

Bij het construeren van een schaal voor maatschappelijk vertrouwen hebben we ons gebaseerd op de hierboven beschreven uitkomsten van de literatuurstudie. We hebben de herkenbaarheid en bruikbaarheid van de concepten getoetst in een aantal focusgroepen.⁶ Dit leidde in eerste instantie tot een groter aantal elementen waarmee maatschappelijk vertrouwen valt te omschrijven. Deze elementen zijn vertaald naar stellingen en in een enquête aan de inwoners van beide provincies voorgelegd. Door middel van een factoranalyse zijn vervolgens vijf nieuwe elementen geformuleerd die de basis vormen van dit onderzoek en zijn gebruikt voor het construeren van een schaal van maatschappelijk vertrouwen (zie Tabel 2.1).

⁵ Eeffe Steenvoorden (2016). *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences*. SCP

⁶ Het ging om die focusgroepen in resp. Den Haag Benoordenhout, Zoetermeer en Capelle aan de IJssel.

Tabel 2.1 - Factoren in construct voor maatschappelijk onbehagen

Elementen 'maatschappelijk onbehagen'		Construct 'maatschappelijk vertrouwen' (o.b.v. analyse in dit onderzoek)
<i>Vanuit de literatuur</i>		
• Toenemende soc.-ec. kwetsbaarheid • Verlies van gemeenschapszin • Verlies van ideologie • Verlies van vertrouwen in menselijk handelen • Verlies van politieke macht	<i>stellingen</i> → <i>factoranalyse</i>	1. Grip op eigen leven 2. Geloof in gelijke kansen 3. Ervaren persoonlijke vrijheid en respect 4. Vertrouwen in menselijk handelen 5. Vertrouwen in de overheid
<i>Vanuit focusgroepen</i>		
• Maatschappelijke tegenstellingen • Vertrouwen in instanties en politiek • Verharding samenleving • Grip op eigen leven/ gevoel van onmacht		

De vijf elementen zijn samengevoegd tot een schaal voor de mate van maatschappelijk vertrouwen op basis van enerzijds een sterke statistische onderlinge samenhang en anderzijds op inhoudelijke gronden. Deze vijf elementen hebben allemaal betrekking op algemene attituden ten aanzien van de samenleving en/of de eigen positie daarin en zeggen tezamen iets over de mate van vertrouwen dat inwoners hebben over de staat van de samenleving. Deze mate van vertrouwen loopt op, van heel weinig naar heel veel vertrouwen. Op basis van een normale verdeling is een indeling van vier categorieën gemaakt in mate van vertrouwen die inwoners kunnen hebben (zie Tabel 2.2). Een groot maatschappelijk vertrouwen hangt samen met de mate waarin men vertrouwen heeft in de overheid, het menselijk handelen, grip heeft op het eigen leven, enzovoort. Een sterke maatschappelijke bezorgdheid is gebaseerd op onder meer een laag vertrouwen in overheid en menselijk handelen, minder grip op het eigen leven en een mindere mate van persoonlijke vrijheid.

Een drietal factoren (maatschappelijke tegenstellingen, democratie en politiek en vertrouwen in instituties en media) vertoonde weliswaar enige samenhang met de vijf factoren van het construct maar het verband was niet sterk genoeg om daarin te worden opgenomen.

Tabel 2.2 - Schaal van maatschappelijk vertrouwen-bezorgdheid

Schaal score	Label	Grip op eigen leven	Ervaren persoonlijke vrijheid en respect	Geloof in gelijke kansen	Vertrouwen in menselijk handelen	Vertrouwen in de overheid
1,0 - 2,5	Groot maatschappelijk vertrouwen	++	++	++	++	++
2,5 - 3,0	Enig maatschappelijk vertrouwen	+	+	+	+	+
3,0 - 3,5	Enige maatschappelijke bezorgdheid	-	-	-	-	-
3,5 - 5,0	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	--	--	--	--	--

2.4 Elementen maatschappelijk vertrouwen

In de vorige paragraaf is beschreven dat maatschappelijk vertrouwen zoals gedefinieerd in dit onderzoek, uit een aantal elementen bestaat. Deze zijn:

1 Grip op eigen leven

De mate waarin inwoners het gevoel hebben als individu invloed te hebben op hun eigen leven, nu en in de toekomst en dat zij in staat zijn hun eigen problemen op te lossen. Hiernaast zijn zorgen over de toekomst bepalende aspecten.

2 Ervaren persoonlijke vrijheid en respect

De mate waarin inwoners enerzijds ruimte ervaren om uit te komen voor de eigen overtuiging of leefwijze en anderzijds het respect dat zij van anderen ontvangen. Onderdeel hiervan is ook het kunnen aanspreken van anderen op ongepast gedrag.

3 Geloof in gelijke kansen

De mate waarin inwoners gelijke kansen zien voor elk individu in Nederland ongeacht afkomst of geaardheid. En in het verlengde hiervan het vertrouwen dat er voldoende aandacht is voor mensen die het minder hebben.

4 Vertrouwen in menselijk handelen

De mate waarin inwoners vertrouwen hebben in het oplossend vermogen van de samenleving of de mens in het algemeen om de huidige én toekomstige uitdagingen het hoofd te kunnen bieden.

5 Vertrouwen in de overheid

De mate waarin inwoners het gevoel hebben terug te kunnen vallen op de overheid, de overheid voor hen klaarstaat en voldoende rekening houdt met hun belangen en zorgen. Een ander aspect hiervan is het gevoel dat niet zozeer de politiek, maar anderen zoals grote ondernemingen de koers bepalen.

De vijf elementen zijn opgebouwd uit een aantal stellingen. In deze paragraaf wordt per element beschreven welke stellingen tot het element behoren en hoe deze samenhangen met de schaal voor maatschappelijk vertrouwen. Dit geeft een beeld van de verschillen tussen mensen met een groot maatschappelijk vertrouwen en mensen met een sterke maatschappelijk bezorgdheid.

2.4.1 Element 1: Grip op eigen leven

Het eerste element van maatschappelijk vertrouwen is de mate waarin men grip heeft op het eigen leven. In Tabel 2.3 is te zien waaruit dit element is opgebouwd. Zuid-Hollanders met groot maatschappelijk vertrouwen kenmerken zich doordat ze zich veel minder (3%) zorgen over de eigen toekomst maken dan de groep met een sterke maatschappelijke bezorgdheid (63%). Er zijn eveneens grote verschillen tussen de groepen in de mate waarin men het gevoel heeft dat maatschappelijke problemen hen overkomen en het idee zelf iets te kunnen veranderen.



Tabel 2.3 – Grip op eigen leven

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Ik maak me zorgen over mijn eigen toekomst	3%	11%	29%	63%	26%
Ik heb het gevoel dat de grote maatschappelijke problemen me overkomen	8%	18%	34%	58%	29%
Ik heb het gevoel dat ik grip heb op mijn eigen toekomst	90%	68%	45%	20%	55%
Ik heb niet het idee dat ik zelf iets kan veranderen	6%	16%	35%	66%	31%

2.4.2 Element 2: Ervaren persoonlijke vrijheid en respect

Zuid-Hollanders met groot maatschappelijk vertrouwen kenmerken zich doordat ze meer vrijheid ervaren om te zeggen wat ze denken en om anderen te kunnen aanspreken op hun gedrag. Hierin verschillen ze zeer duidelijk van de groep met een sterke maatschappelijke bezorgdheid.

Tabel 2.4 - Ervaren persoonlijke vrijheid en respect

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Je kan mensen op straat niet meer aanspreken op ongepast gedrag	31%	63%	81%	96%	70%
Je mag in Nederland tegenwoordig niet meer zeggen wat je denkt	5%	19%	52%	86%	40%

2.4.3 Element 3: Geloof in gelijke kansen

Inwoners van Zuid-Holland verschillen onderling in de mate waarin ze geloven in gelijke kansen. Een kenmerkend verschil tussen maatschappelijk bezorgden en personen met een groot maatschappelijk vertrouwen is dat ze heel anders denken over de aandacht die er is voor mensen die het minder hebben. Verder denken ze verschillend over de rol die afkomst of geaardheid speelt.

Tabel 2.5 - Geloof in gelijke kansen

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Het maakt niet uit welke afkomst of geaardheid mensen hebben: iedereen die het wil, kan het maken in Nederland	82%	67%	57%	49%	63%
Bepaalde groepen in de samenleving maken minder kans op een betaalde baan	65%	74%	74%	81%	74%
In ons land is er te weinig aandacht voor mensen die het minder hebben	16%	30%	47%	70%	41%
In Nederland heeft iedereen gelijke kansen	47%	29%	18%	10%	25%



2.4.4 Element 4: Vertrouwen in menselijk handelen

De verschillen in het vertrouwen in menselijk handelen komen met name tot uitdrukking in de mate waarin inwoners van Zuid-Holland al dan niet hoopvol gestemd zijn over de toekomst. De 'maatschappelijk bezorgden' zijn veel minder optimistisch over de toekomst. Daarnaast hebben ze minder vertrouwen in de jongere generaties om de maatschappelijke problemen op te lossen.

Tabel 2.6 - Vertrouwen in menselijk handelen

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
We kunnen de problemen in onze samenleving niet meer oplossen	1%	3%	17%	51%	17%
Zoals de zaken er nu voor staan is het moeilijk om hoopvol te zijn over de toekomst van de wereld	4%	16%	45%	79%	36%
Ik heb er vertrouwen in dat de jongere generaties de problemen in onze samenleving kunnen oplossen	76%	46%	23%	11%	37%

2.4.5 Element 5: Vertrouwen in de overheid

Een ander belangrijk en bepalend kenmerk van maatschappelijke bezorgdheid is een laag vertrouwen in de overheid en het gevoel niet door politiek en overheid gezien of gehoord te worden. Maatschappelijk bezorgden voelen zich minder serieus genomen door de gemeente. Verder ervaren ze veel sterker dat de politiek geen interesse in hen heeft, ze niet op de overheid kunnen terugvallen en dat de overheid onvoldoende doet voor 'mensen zoals zij'. Het verschil tussen inwoners met een sterke bezorgdheid over de maatschappij en inwoners met een groot vertrouwen is kleiner wanneer het gaat om hun mening over de mate waarin de overheid zich laat leiden door grote ondernemingen.

Tabel 2.7 - Vertrouwen in de overheid

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
De Ned. overheid laat zich te veel leiden door de grote ondernemingen	30%	53%	62%	86%	59%
Je kan tegenwoordig niet meer terugvallen op de overheid in moeilijke tijden	0%	8%	24%	60%	22%
Mijn gemeente neemt mij als inwoner serieus	64%	40%	27%	17%	35%
Het wordt in Nederland steeds meer "ieder voor zich"	32%	55%	72%	93%	64%
De politiek geeft niet veel om wat mensen zoals ik denken	6%	15%	41%	73%	33%
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik	5%	11%	30%	69%	28%

2.5 Maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid in Zuid-Holland

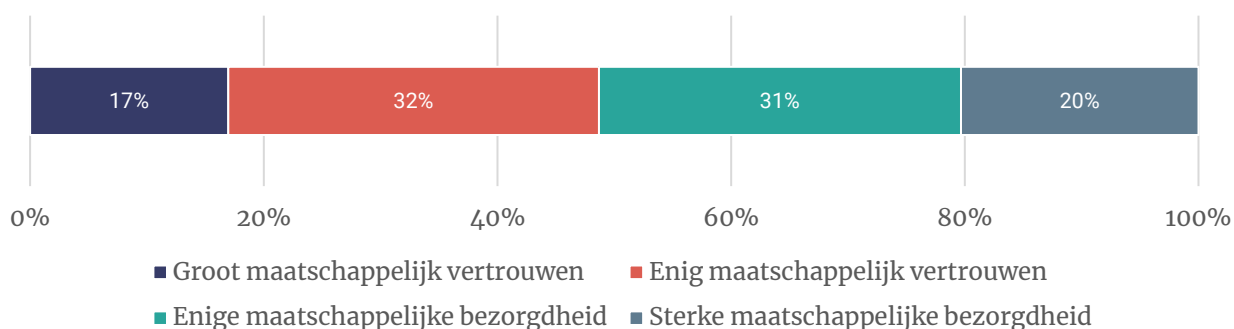
In de voorgaande paragrafen is duidelijk geworden uit welke elementen het concept 'maatschappelijk vertrouwen' is opgebouwd en wat de kenmerkende verschillen zijn tussen maatschappelijk bezorgden en inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen.

In deze paragraaf ligt de focus op de samenhang met een aantal achtergrondkenmerken, zoals opleiding, leeftijd, geslacht en migratieachtergrond. Verder wordt nagegaan of verschillen naar stemgedrag, stedelijkheid en regio zichtbaar zijn.

Totaalbeeld

Op basis van hun score op de in de vorige paragraaf besproken elementen, blijkt een op de zes (17%) inwoners van Zuid-Holland tot de groep met een groot maatschappelijk vertrouwen te behoren (zie Figuur 2.1). Een iets grotere groep (20%) is te beschouwen als maatschappelijk bezorgd. Ongeveer twee derde van de bewoners van Zuid-Holland (63%) bevindt zich in een van de middencategorieën.

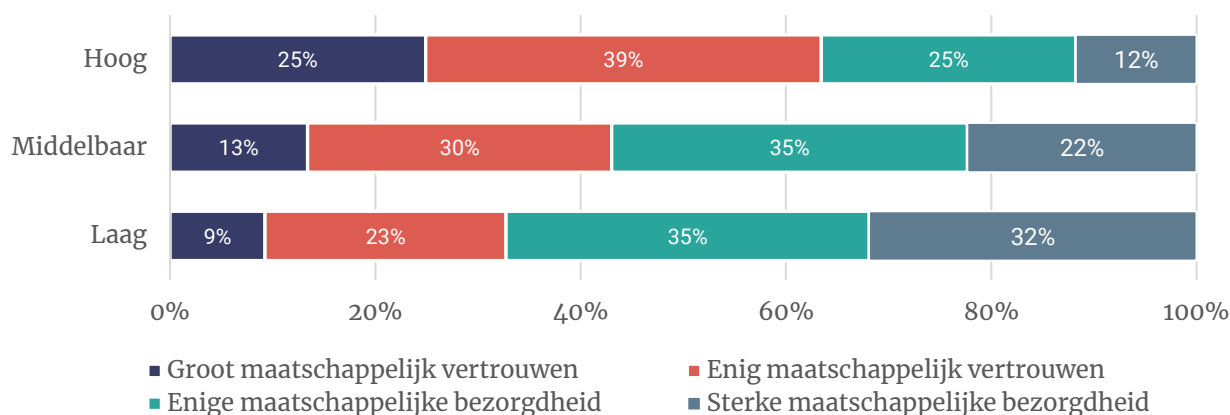
Figuur 2.1 – Inwoners van Zuid-Holland naar maatschappelijk vertrouwen



Samenhang met opleidingsniveau

Maatschappelijk vertrouwen hangt samen met het opleidingsniveau. Een kwart van de hoogopgeleiden heeft een groot maatschappelijk vertrouwen, terwijl dat percentage onder de groep maatschappelijk bezorgden minder dan een op de tien is.

Figuur 2.2 – Maatschappelijk vertrouwen naar opleidingsniveau



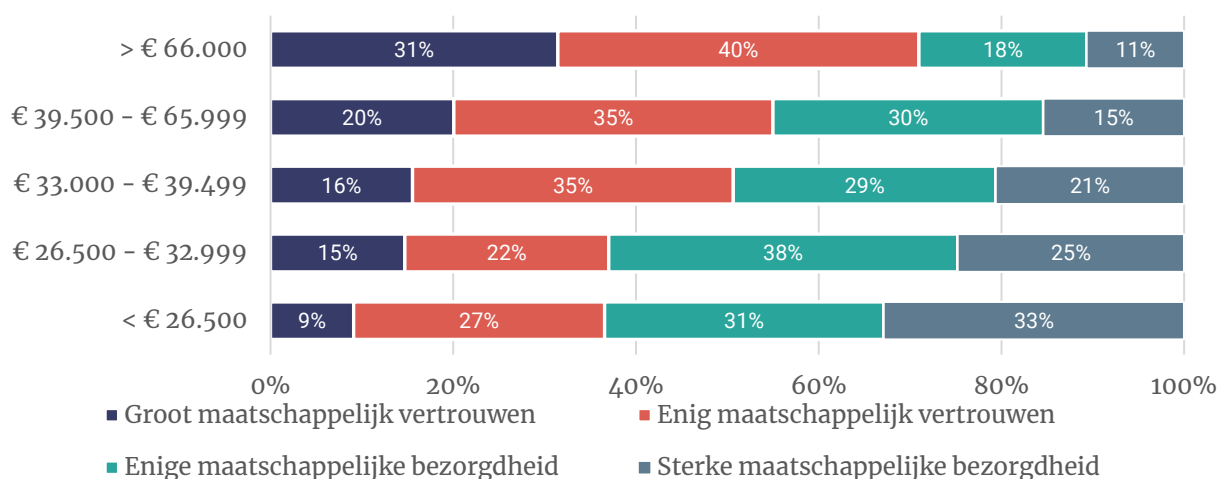
Op alle vijf elementen van maatschappelijk vertrouwen blijken hoogopgeleiden te verschillen van laagopgeleiden. Hoogopgeleiden hebben gemiddeld meer grip op hun eigen leven, hebben een groter geloof in gelijke kansen, ervaren meer persoonlijke vrijheid en respect en hebben meer vertrouwen in het menselijk handelen en de overheid.

Voor inwoners met een laag opleidingsniveau geldt het omgekeerde, ze hebben minder vertrouwen in de overheid en menselijk handelen. Ook hebben ze minder het gevoel grip te hebben op hun eigen leven en minder het idee dat in Nederland iedereen gelijke kansen heeft. Als laatste ervaren ze minder persoonlijke vrijheid en respect. Wat wil zeggen dat ze meer belemmeringen ervaren om zichzelf te kunnen uiten.

Samenhang met inkomen

De verschillen naar inkomen laten hetzelfde beeld zien als de verschillen naar opleidingsniveau. Van de inwoners uit de hoogste inkomensgroep valt 31 procent in de categorie met een groot maatschappelijk vertrouwen en niet meer dan 11 procent in de groep maatschappelijk bezorgden. Bij de laagste inkomensgroep zien we een vrijwel gespiegeld beeld. Bijna een derde (31%) van de inwoners met een laag inkomen valt in de groep van maatschappelijk bezorgden. Niet meer dan 9 procent van hen zit in de hoogste inkomensgroep.

Figuur 2.3 – Maatschappelijk vertrouwen naar inkomen

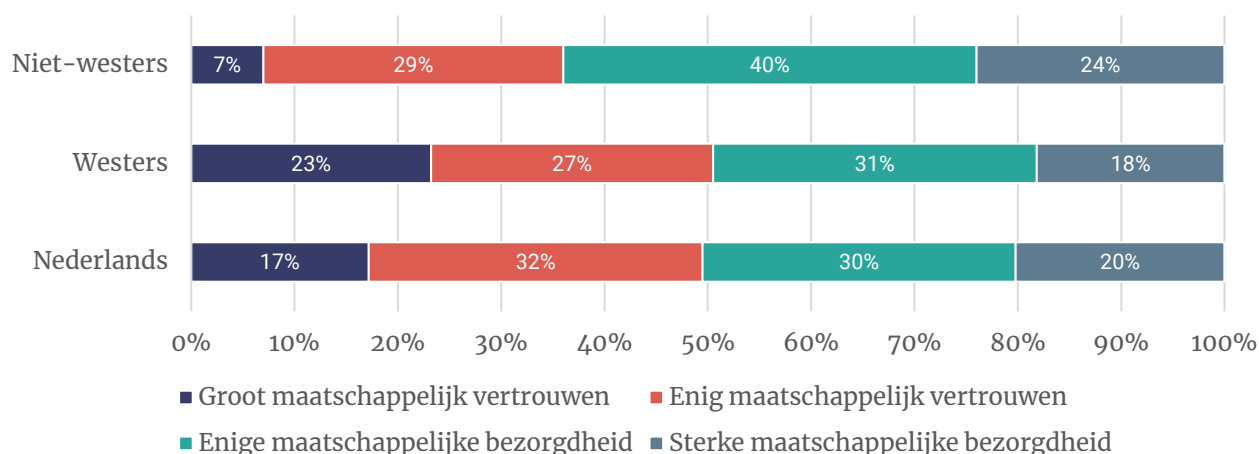


Als we kijken naar de elementen van het maatschappelijk vertrouwen, komen hier ook dezelfde verschillen naar voren als bij opleidingsniveau. Inwoners met een laag inkomen hebben minder vertrouwen in de overheid en menselijk handelen dan inwoners met een hoger inkomen. Het gevoel dat iedereen in Nederland gelijke kansen heeft, geldt bij hen ook in mindere mate. Daarnaast ervaren ze minder grip op eigen hun leven. Inwoners uit de hogere inkomensgroepen ervaren meer persoonlijke vrijheid en respect dan personen met een lager inkomen.

Samenhang met migratieachtergrond

Onder Zuid-Hollanders met een niet-westerse achtergrond is het percentage 'groot maatschappelijk vertrouwen' (7%) beduidend lager dan onder inwoners met een westerse (23%) en geen migratieachtergrond (17%). De percentages 'sterke maatschappelijke bezorgdheid' verschillen minder sterk tussen de bevolkingsgroepen.

Figuur 2.4 – Maatschappelijk vertrouwen naar migratieachtergrond



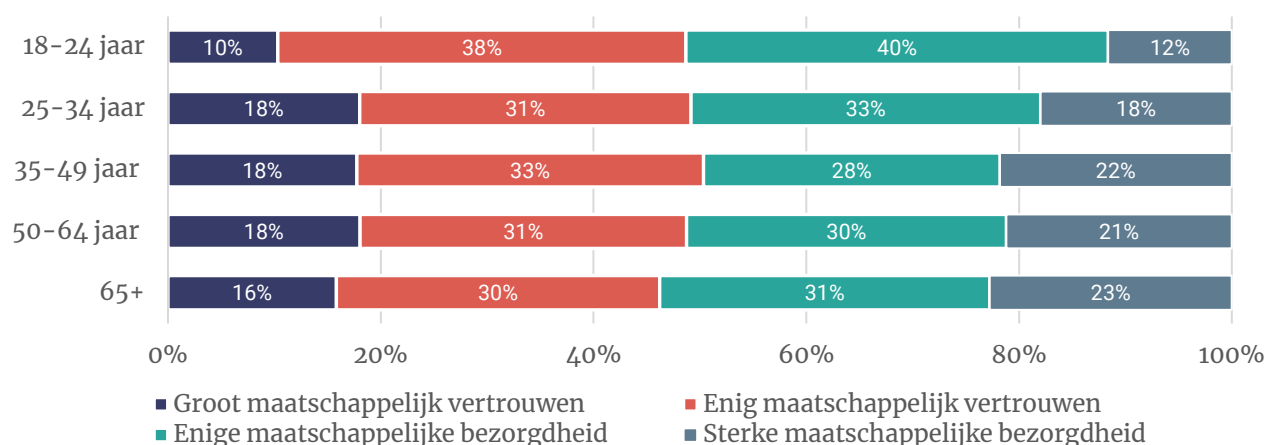
Inwoners met een *niet-westerse migratieachtergrond* hebben in mindere mate grip op hun eigen leven dan de rest van de Zuid-Hollanders. Verder hebben zij minder vertrouwen in de overheid. Hun geloof in de gelijkheid van kansen ligt lager dan onder andere bevolkingsgroepen. Ze verschillen echter niet van andere bevolkingsgroepen in hun vertrouwen dat de samenleving de problemen op kan lossen.

Inwoners met een *westerse achtergrond* komen op de verschillende elementen van maatschappelijk vertrouwen overeen met inwoners met een Nederlandse achtergrond. Een verschil is dat zij in vergelijking met de andere groepen een sterker gevoel van persoonlijke vrijheid en respect ervaren.

Samenhang met leeftijd

Jongere inwoners (18-24 jaar) zijn het meest gematigd in hun vertrouwen in de maatschappij. Onder hen zijn er relatief weinig die een uitgesproken groot vertrouwen hebben of een sterke bezorgdheid over de maatschappij.

Figuur 2.5 – Maatschappelijk vertrouwen naar leeftijd

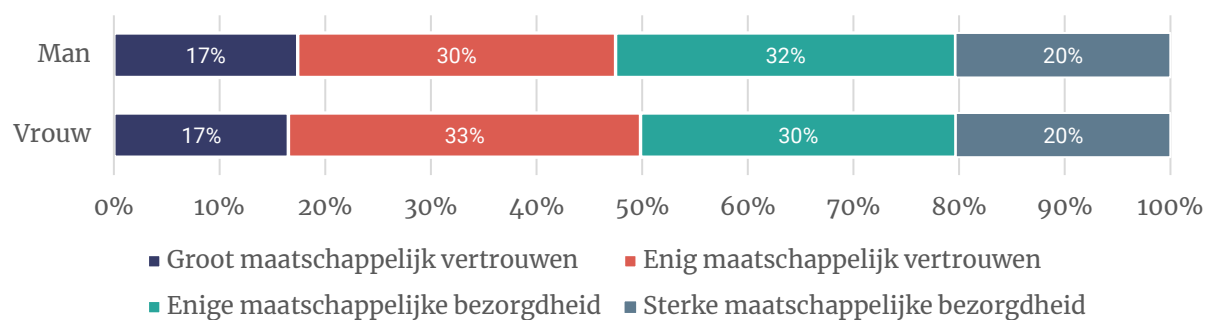


Wanneer de leeftijdsgroepen worden vergeleken naar de vijf elementen waaruit het maatschappelijk vertrouwen is opgebouwd, blijkt dat de oudste (65 jaar en ouder) en jongste inwoners (18-24 jaar) significant verschillen naar hun vertrouwen in menselijk handelen. Jongere inwoners hebben meer vertrouwen in menselijk handelen en het probleemoplossend vermogen van de samenleving.

Samenhang met geslacht

Mannen en vrouwen komen grotendeels overeen wat betreft hun vertrouwen in of bezorgdheid over de maatschappij.

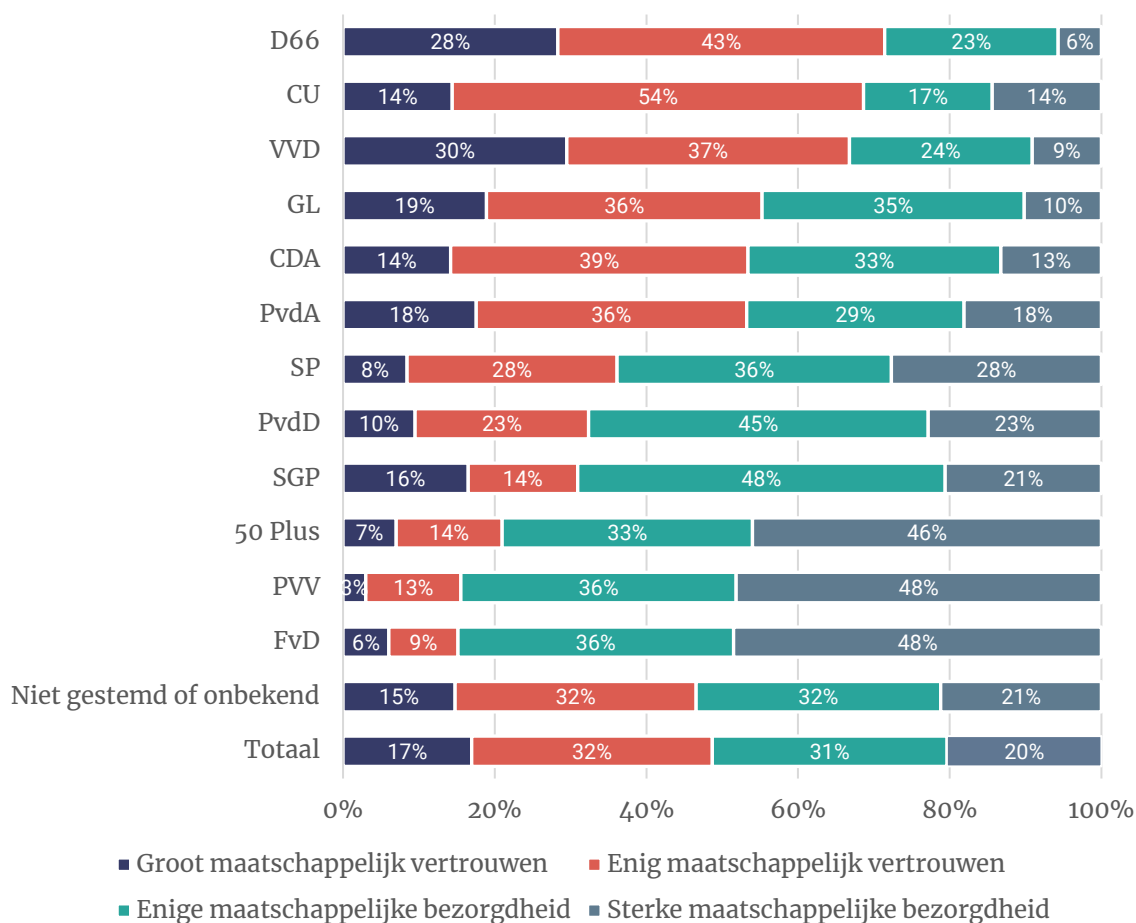
Figuur 2.6 – Maatschappelijk vertrouwen naar geslacht



Samenhang met politieke voorkeur

Het maatschappelijk vertrouwen is het grootst onder de aanhang van de D66, ChristenUnie, VVD, GroenLinks, CDA en PvdA (zie Figuur 2.7). De meerderheid van de kiezers van deze partijen heeft enig of een groot maatschappelijk vertrouwen. Het percentage 'groot maatschappelijk vertrouwen' is het hoogste onder VVD-kiezers (30%), gevolgd door de aanhang van D66 (28%).

**Figuur 2.7 - Maatschappelijk vertrouwen naar politieke voorkeur
(stemgedrag Tweede Kamerverkiezingen 2017)**



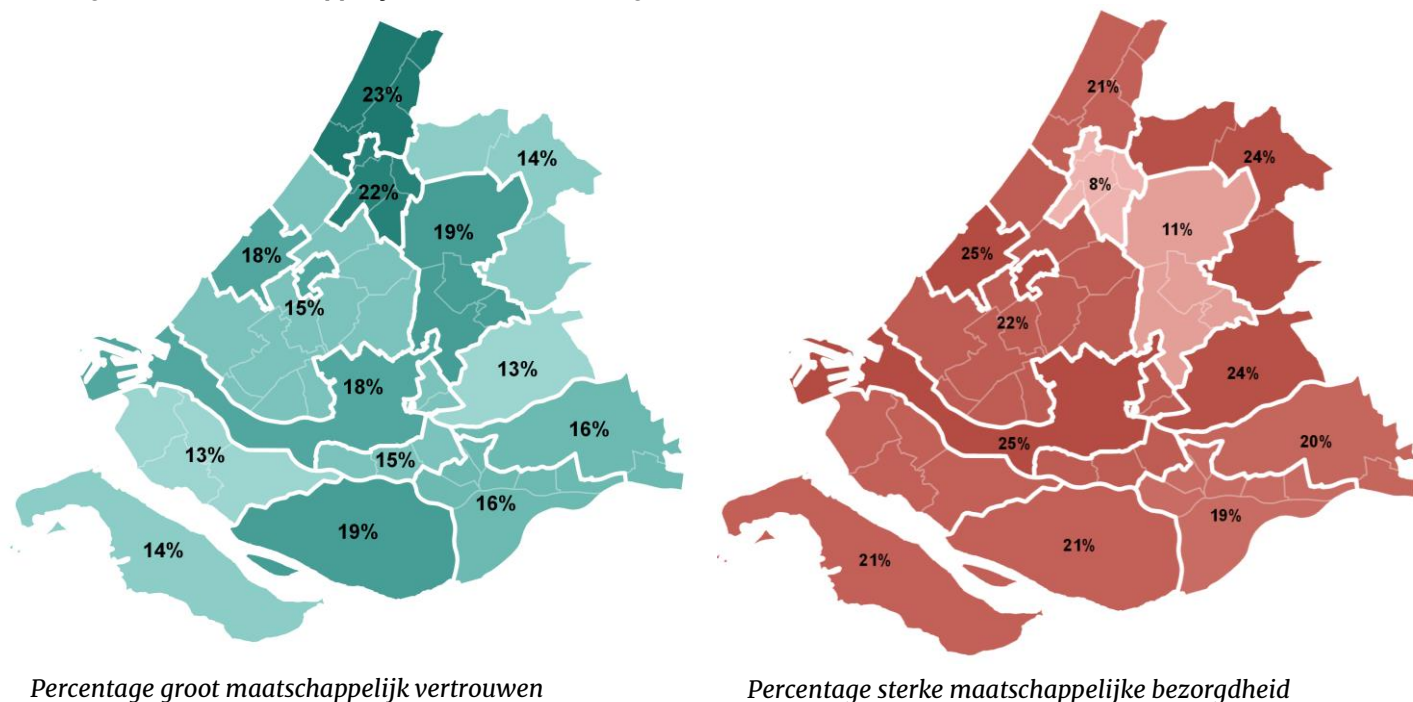
De meeste maatschappelijke bezorgdheid vinden we onder de aanhang van Forum voor Democratie, PVV, 50 Plus, SGP, Partij voor de Dieren en SP. Van FvD en PVV-kiezers zit 48 procent in de groep met een sterke maatschappelijke bezorgdheid. Bij 50 Plus is dat 46 procent. De percentages voor maatschappelijk bezorgdheid zijn laag bij D66, VVD en GroenLinks. Er is nauwelijks een relatie tussen maatschappelijk vertrouwen en de opkomst bij verkiezingen. De niet-stemmers zitten wat betreft hun maatschappelijk vertrouwen dicht bij het provinciale gemiddelde.

Samenhang met regio en stedelijkheid

Er zijn enkele regionale verschillen in maatschappelijk vertrouwen waarneembaar. In de Leidse regio en A12 Gouwe wonen relatief weinig 'sterk maatschappelijke bezorgden'. In de Leidse regio wonen ook juist relatief veel inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen (22%). In de Duin- en Bollenstreek ligt het percentage 'groot maatschappelijk vertrouwen' het hoogst met 23 procent maar daar is het percentage maatschappelijk bezorgden veel hoger dan in de eerder genoemde regio's (21%).

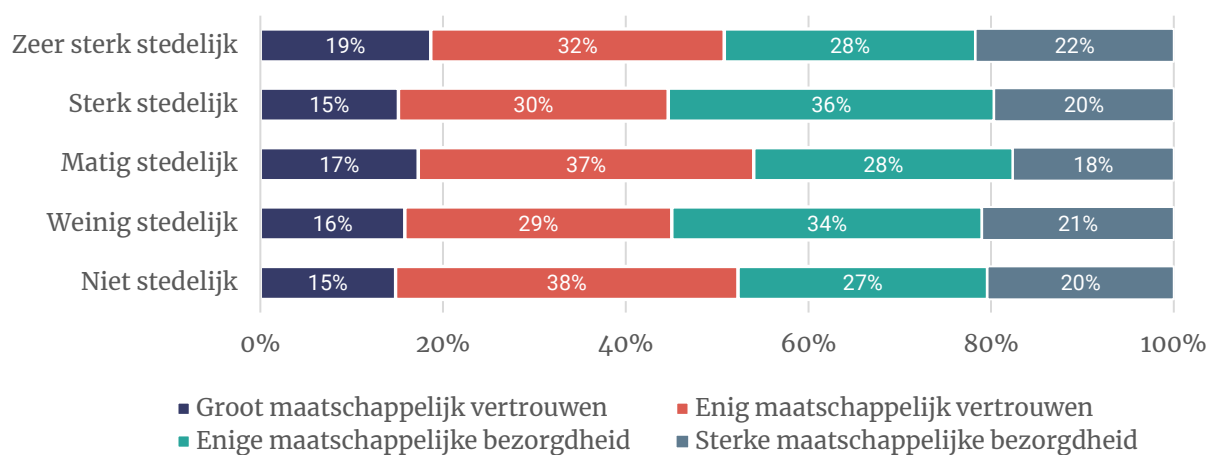
De sterkste maatschappelijke bezorgdheid zien we in de stedelijke regio's rond Den Haag en Rotterdam en de regio's Rijn- en Veenstreek en Krimpenerwaard. In deze regio's heerst onder een kwart van de inwoners sterke maatschappelijke bezorgdheid.

Figuur 2.8 - Maatschappelijk vertrouwen naar regio



Wanneer we het maatschappelijk vertrouwen relateren aan de CBS-maat voor stedelijkheid⁷ zien we de regionale verschillen nauwelijks terug. Inwoners van (zeer)sterk stedelijke gebieden verschillen op dit punt nauwelijks van inwoners van de weinig en niet stedelijke gebieden.

Figuur 2.9 - Maatschappelijk vertrouwen naar stedelijkheid



⁷ Deze is gebaseerd op de omgevingsadressendichtheid op gemeenteniveau. De volgende klassen worden onderscheiden: Zeer sterk stedelijk (2 500 of meer); Sterk stedelijk (1 500 tot 2 500); Matig stedelijk (1 000 tot 1 500); Weinig stedelijk (van 500 tot 1 000); Niet-stedelijk (minder dan 500).

2.6 Uitingsvormen van maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid

In deze paragraaf wordt ingegaan hoe inwoners, ingedeeld naar de vier categorieën van maatschappelijk vertrouwen, verschillen in hun toekomstverwachting. Verder wordt gekeken op welke wijze maatschappelijk vertrouwen tot uiting komt in het denken over maatschappelijke tegenstellingen en het vertrouwen in instituties, media en politiek.

2.6.1 Toekomstverwachtingen

De mate van maatschappelijk vertrouwen komt onder meer tot uiting in het toekomstbeeld van inwoners. Hierbij gaat het onder andere om de zekerheid die men heeft over het voortduren van de welvaart, de hoogte van de pensioenen en de baanzekerheid.

Zeven op de tien inwoners van Zuid-Holland zijn onzeker of onze welvaart wel blijft bestaan en bijna zeven op de tien (67%) menen dat je zomaar je baan kwijt kan raken. Minder dan een op de vijf (15%) heeft er vertrouwen in dat mensen later een goed pensioen krijgen. Deze onzekerheden zijn onder inwoners met een sterke bezorgdheid over de maatschappij aanzienlijk groter.

Tabel 2.8 – Toekomstverwachtingen economische zekerheid (stellingen)

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Je kunt er niet zeker van zijn dat onze welvaart blijft bestaan	57%	68%	71%	85%	70%
Mensen kunnen erop vertrouwen dat ze later een goed pensioen hebben	27%	15%	12%	8%	15%
Je kunt tegenwoordig zomaar je baan kwijtraken	46%	59%	73%	89%	67%

Door uiteenlopende redenen kan iemand het gevoel hebben dat het de verkeerde kant opgaat met de wereld, het land en/of de eigen buurt. Van de inwoners van Zuid-Holland heeft 30 procent het gevoel dat het met de wereld de verkeerde kant opgaat. Over Nederland en de eigen buurt is men aanzienlijk optimistischer. Tabel 2.8 laat zien dat het toekomstbeeld samenhangt met het maatschappelijk vertrouwen. Maatschappelijke bezorgden hebben bovendien in veel sterkere mate het idee dat het de verkeerde kant opgaat met zowel de wereld, Nederland als de eigen buurt.

Tabel 2.9 - Toekomstverwachtingen. Stelling 'Het gaat de duidelijk verkeerde kant op met...'

(% duidelijk de verkeerde kant op)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
De wereld	9%	21%	33%	60%	30%
Nederland	2%	4%	17%	51%	18%
Uw buurt	2%	2%	6%	21%	7%

2.6.2 Maatschappelijke tegenstellingen

Personen kunnen het gevoel hebben dat er onderscheid wordt gemaakt tussen groepen in de samenleving, mogelijk met nadelige gevolgen voor henzelf. Dit kan leiden tot een negatieve houding ten aanzien van andere groepen in de samenleving en een 'wij-zij' gevoel.

De stellingen in tabel 2.10 geven weer hoe inwoners met een verschillende mate van vertrouwen over het thema 'tegenstellingen' denken.



Vooraf inwoners met een sterke mate van maatschappelijke bezorgdheid, ervaren 'tegenstellingen' in de samenleving. Ze hebben met name het gevoel dat er te veel wordt geluisterd naar belangen van minderheden in de samenleving en dat tradities van hen 'worden afgepakt'. Een groot verschil is te zien op het punt dat sommige groepen worden voorgetrokken. Van degenen met een sterke maatschappelijke bezorgdheid heeft 82 procent het gevoel dat dit het geval is. Hierin verschillen zij sterk van Zuid-Hollanders met een groot maatschappelijk vertrouwen, waarvan 18 procent dit gevoel heeft. Ongeacht hun mate van vertrouwen dan wel bezorgdheid zijn ongeveer vier op de tien van mening dat er meer rekening gehouden moet worden met belangen van minderheden in de samenleving. Bijna driekwart van de Zuid-Hollanders is het eens met de stelling dat verschillen van mening over maatschappelijke kwesties steeds groter worden. Dit is een breed gedragen gevoel, dat echter aanzienlijk sterker is onder degenen die over de gehele linie meer zorgen hebben over de maatschappij.

Tabel 2.10 - Stellingen omgaan met verschillen

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Er wordt te veel geluisterd naar de belangen van groepen in de samenleving die een minderheid vormen	36%	38%	52%	68%	48%
We moeten meer rekening houden met de belangen van minderheden in de samenleving	39%	40%	37%	40%	39%
Steeds meer tradities worden van mensen zoals ik afgepakt	26%	35%	55%	78%	49%
Ik heb het gevoel dat sommige groepen voorgetrokken worden ten koste van mensen zoals ik	18%	26%	51%	82%	44%
In ons land worden verschillen van mening over maatschappelijke kwesties steeds groter	50%	66%	78%	91%	72%

Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid hebben minder vertrouwen in andere mensen en voelen zich minder met anderen verbonden dan inwoners met veel vertrouwen in de maatschappij. De stelling dat 'mensen tegenwoordig zomaar hun mening verkondigen zonder over de gevolgen na te denken', wordt breed onderschreven. De verschillen tussen maatschappelijk bezorgden en mensen met een groot maatschappelijk vertrouwen zijn op dit punt niet zo groot.

Tabel 2.11 - Stellingen gemeenschapszin

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen	89%	73%	54%	32%	61%
Ik voel me niet meer verbonden met de mensen om me heen	3%	7%	19%	42%	17%
Mensen verkondigen tegenwoordig maar hun mening, zonder over de gevolgen na te denken	69%	72%	76%	76%	73%



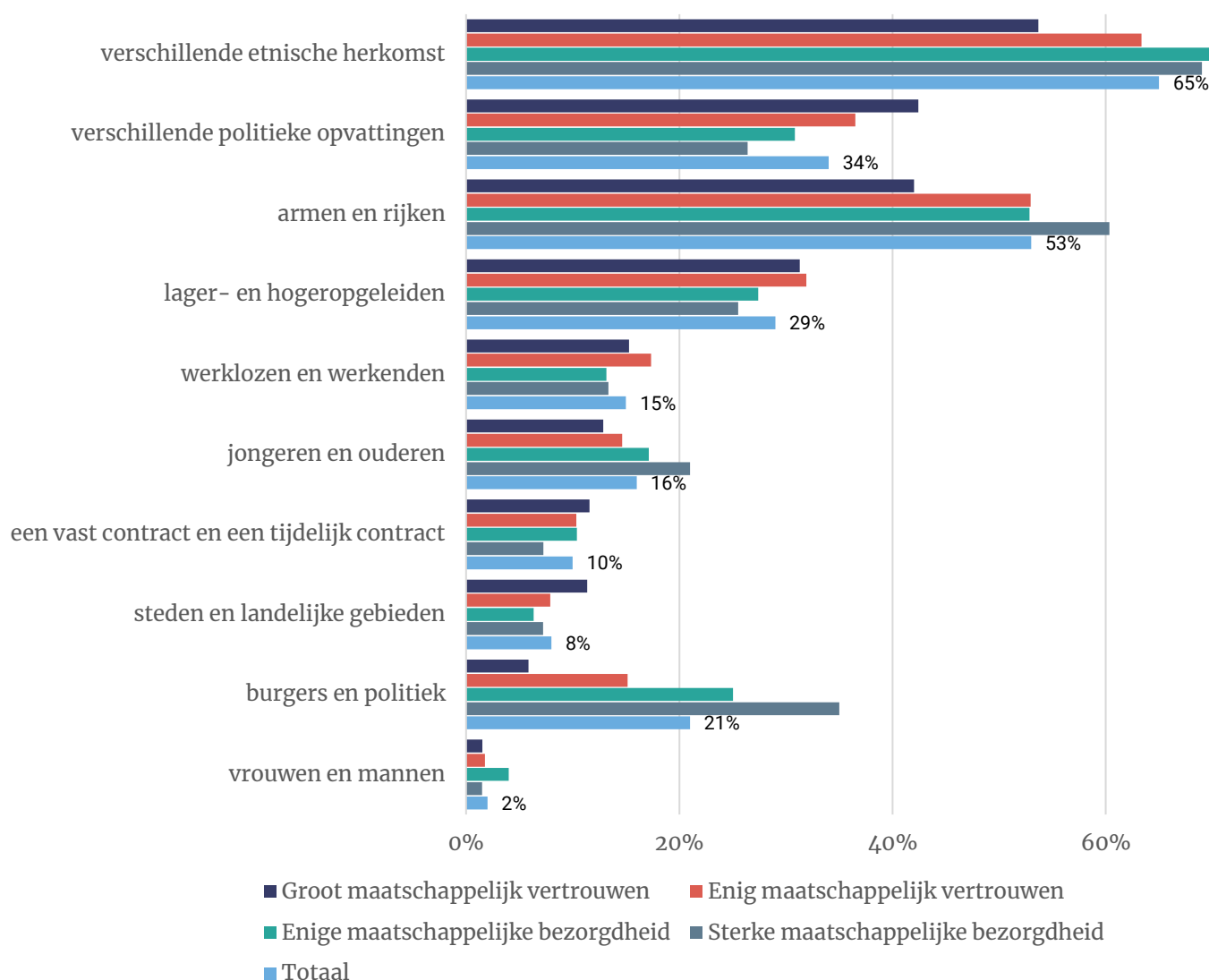
Een sterke maatschappelijke bezorgdheid komt verder tot uiting in de zorgen over mogelijke tegenstellingen in de samenleving. Inwoners met een sterk maatschappelijk vertrouwen, maken zich aanzienlijk minder zorgen over de mogelijke tegenstellingen tussen groepen.

Tabel 2.12 – Zorgen over tegenstellingen tussen groepen

(% veel zorgen)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Maakt zich zorgen over mogelijke tegenstellingen tussen groepen in de samenleving	19%	30%	44%	67%	40%

Inwoners van Zuid-Holland is de vraag gesteld tussen welke groepen in de samenleving volgens hen de verschillen steeds groter worden. Zuid-Hollanders wijzen vooral naar etnische verschillen (65%) en verschillen tussen arm en rijk (53%). Verschillen tussen man en vrouw, tussen stad en platteland en naar positie op de arbeidsmarkt worden volgens inwoners van Zuid-Holland niet of nauwelijks groter.

Figuur 2.10 - Tegenstellingen tussen groepen (% dat vindt dat tegenstellingen groter worden)



Inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen zien met name tegenstellingen tussen mensen met verschillende politieke opvattingen toenemen. Verder hebben zij meer dan maatschappelijk bezorgden oog voor de toename van verschillen tussen hoger en lager opgeleiden en verschillen tussen groepen op de arbeidsmarkt. De inwoners met een grote maatschappelijke bezorgdheid maken zich daarentegen relatief veel zorgen over de toenemende verschillen tussen arm en rijk, naar etnische herkomst, tussen jong en oud en over de kloof tussen burgers en politiek.

2.6.3 Vertrouwen in instanties en media

Inwoners is gevraagd hoeveel vertrouwen ze hebben in een aantal instanties, overheidslagen en media, op een schaal van 1 tot 10. Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid hebben gemiddeld minder vertrouwen in verschillende instanties en media. Geen van de instanties, overheidslagen of media scoort onder deze groep een voldoende. Het minste vertrouwen hebben zij in de Europese Unie en de sociale media. De traditionele media en het bestuur van de gemeente genieten het meeste vertrouwen.

Tabel 2.13 - Vertrouwen instanties en media

(Gemiddeld rapportcijfer van 1-10)

	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Sociale media	3,8	3,6	3,7	3,2	3,7
Traditionele media	6,8	6,3	5,6	4,8	5,9
Grote ondernemingen	5,7	5,1	4,7	3,8	5,0
De rechtspraak	7,7	7,0	6,1	4,7	6,5
De Europese Unie	6,2	5,6	4,6	3,1	5,2
De Nederlandse regering	7,7	6,8	6,0	4,3	6,2
De provincie Zuid-Holland	7,0	6,3	5,8	4,6	6,5
Het bestuur van de gemeente	7,0	6,3	5,8	4,7	6,2

De gemene deler tussen inwoners met veel maatschappelijk vertrouwen en inwoners met weinig maatschappelijk vertrouwen is dat ze beiden weinig vertrouwen hebben in de sociale media. Opvallend is het grote verschil in vertrouwen dat de verschillende groepen hebben in de rechtspraak. Een groot maatschappelijk vertrouwen vertaalt zich in een gemiddelde waardering van een 7,7 in de rechtspraak, tegenover een 4,7 onder de groep met een grote maatschappelijke bezorgdheid. Bij het vertrouwen in de Nederlandse regering zien we een vergelijkbaar verschil.

2.6.4 Democratie en politiek

Het vertrouwen in de maatschappij komt tot uiting in de houding tegenover democratie en bestuur. Inwoners met een sterke bezorgdheid hebben veel sterker het idee dat het de politiek aan visie ontbreekt waar het met het land heen moet. Ook vinden zij dat de Nederlandse overheid te veel macht heeft overgedragen aan de Europese Unie en hebben zij er veel minder vertrouwen in dat de overheid goed voor hen zorgt. Slechts een op de tien heeft hier vertrouwen in, onder inwoners met veel vertrouwen in de maatschappij is dit driekwart.



Tabel 2.14 - Stellingen democratie en politiek bestuur

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
De Nederlandse overheid heeft te veel macht overgedragen aan de Europese Unie	20%	30%	56%	81%	47%
Het ontbreekt de Nederlandse politiek tegenwoordig aan visie waar het met ons land heen moet	17%	30%	47%	81%	43%
Het is een goede zaak dat in de politiek compromissen worden gesloten	82%	75%	58%	43%	64%
Er zijn tegenwoordig maar weinig mensen met idealen	8%	18%	30%	57%	28%
Mensen kunnen er in Nederland op vertrouwen dat de overheid goed voor ze zorgt	74%	44%	26%	11%	37%

Een ander aspect is de houding ten opzichte van politieke participatie. Van de Zuid-Hollanders met een sterke maatschappelijke bezorgdheid vindt 88 procent het belangrijk dat iedereen stemt en zien bijna acht op de tien (78%) stemmen als een plicht tegenover de samenleving. Hieruit blijkt dat het belang van politieke participatie in de vorm van stemmen, bij deze groep ook breed gedragen wordt. Inwoners die zich in sterke mate zorgen maken over de maatschappij, vinden wel veel vaker dan de andere groepen dat het niet zoveel uitmaakt wát ze stemmen.

Tabel 2.15 - Stellingen politieke participatie

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
In een democratie is het heel belangrijk dat iedereen stemt, ook ik	96%	91%	88%	88%	90%
Stemmen is een plicht tegenover de samenleving	85%	81%	78%	78%	80%
Ik zou me schuldig voelen als ik niet zou stemmen	79%	76%	70%	66%	72%
De politieke partijen lijken tegenwoordig allemaal zo op elkaar dat het niet meer uitmaakt wat ik stem	5%	8%	18%	31%	15%

2.6.5 Digitalisering en sociale media

Digitalisering is onder meer van invloed op hoe mensen met elkaar omgaan, informatie tot zich nemen en met de overheid communiceren. Mensen kunnen verschillen in hun vertrouwen in de informatie op internet en bijvoorbeeld verschillend staan tegenover digitale privacy.

Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid staan negatiever en sceptischer tegenover de verschillende aspecten van digitalisering en media. Meer dan de helft van de inwoners van Zuid-Holland beschouwt digitalisering als een verrijking voor de samenleving. Drie op de tien maatschappelijk bezorgden vinden digitalisering een verrijking voor de samenleving. Onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen heerst dit standpunt onder acht op de tien.



Een ander opmerkelijk verschil betreft de houding ten opzichte van traditionele media. De meerderheid (61%) van inwoners met sterke maatschappelijke bezorgdheid vindt dat deze media de tegenstellingen tussen mensen vergroten, onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen zijn twee op de tien het hiermee eens. Driekwart van de inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid heeft het idee dat het gebruik van sociale media tegenstellingen tussen mensen vergroot. Op dit vlak is het verschil in houding met inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen minder groot.

Tabel 2.16 – Stellingen digitalisering

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Digitalisering vormt een verrijking voor de samenleving	80%	61%	48%	31%	55%
Je kan tegenwoordig wat je leest en ziet op internet niet meer geloven	54%	36%	46%	59%	54%
Traditionele media (radio, kranten, tv) vergroten tegenstellingen tussen mensen	20%	30%	43%	61%	39%
Het gebruik van sociale media en internet vergroot tegenstellingen tussen mensen	61%	68%	67%	75%	68%
De overheid slaagt er steeds minder goed in om de (digitale) privacy van mensen te beschermen	27%	48%	62%	79%	55%

In Bijlage B is een overzicht weergegeven van de vier categorieën van maatschappelijk vertrouwen en hoe deze categorieën van elkaar verschillen op basis van een aantal kenmerkende eigenschappen. Deze bestaan uit achtergrondkenmerken, houdingen en vertrouwen.

3 Maatschappelijke thema's

3.1 Inleiding

Het vertrouwen in, dan wel de bezorgdheid over de staat van de samenleving kan tot uiting komen in de maatschappelijke thema's die men belangrijk vindt en de wijze waarop de overheid daarmee zou moeten omgaan. In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de zaken waarop inwoners van Zuid-Holland trots zijn (paragraaf 3.2) en wat de belangrijke thema's zijn waarover ze zich zorgen maken (paragraaf 3.3). Daarna komen twee actuele onderwerpen aan de orde waarvan vanuit eerder onderzoek bekend is dat deze verband kunnen houden met maatschappelijk vertrouwen, cultuurpessimisme en/of maatschappelijk onbehagen. Dit betreft de multiculturele samenleving, milieu en klimaat, en democratie en politiek. Op deze thema's gaan we in de paragrafen 3.3 en 3.4 in.

3.2 Waarop zijn inwoners trots?

Aan inwoners van Zuid-Holland is gevraagd aan te geven waar ze positief of trots op zijn in de Nederlandse samenleving. De open antwoorden zijn vertaald naar woordenwolken. Hoe vaker een betekenisvol woord is genoemd, hoe groter deze is weergegeven in de woordenwolk. In Figuur 3.1 komen 'vrijheid', 'saamhorigheid' en 'mensen' naar voren. Ook 'corona' springt eruit. Men doelt hier op de positieve maatschappelijke gevolgen van de coronacrisis, zoals saamhorigheid en het aanpassingsvermogen van de mensen. Zo stelt iemand: *"De aanpak van corona heeft geleid tot meer saamhorigheid"*. En een ander: *"[ik ben trots op] de saamhorigheid om corona te bestrijden."* Tot slot geldt dat een groot deel van de inwoners trots of positief is over de vrijheid in Nederland. Hiermee wordt voornamelijk de vrijheid van meningsuiting bedoeld.

Figuur 3.1 - Woordenwolk trots op maatschappelijke thema's in Nederland (totaal)



Figuur 3.2a –
Antwoorden groep ‘veel vertrouwen’



Figuur 3.2b -
Antwoorden groep ‘enig vertrouwen’



Figuur 3.2c -
Antwoorden groep ‘enige bezorgdheid’



Figuur 3.2d -
Antwoorden groep ‘grote bezorgdheid’



Figuur 3.1 geeft inzicht in de thema's waar inwoners van Zuid-Holland trots op zijn. In Figuur 3.2a tot en met Figuur 3.2d worden deze thema's uitgesplitst naar de vier categorieën van vertrouwen. Sprekend hierbij is dat het gevoel van saamhorigheid in alle vier de woordenwolken groot wordt afgebeeld. De genoemde saamhorigheid komt vaak terug wanneer inwoners ingaan op de effecten van coronacrisis. Uit de antwoorden blijkt dat men vooral trots is op de manier waarop er in Nederland met de pandemie wordt omgegaan. Naast een gedeeld gevoel van saamhorigheid komt ook vrijheid naar voren bij alle groepen.

3.3 Waarover maken inwoners zich zorgen?

Omdat de dataverzameling plaatst heeft gevonden tijdens de corona-epidemie is er in de vragenlijst aandacht besteed aan de zorgen die bewoners hierover hebben. Hiermee is de mogelijkheid dat andere maatschappelijke zorgen overschaduw worden door zorgen over de corona-epidemie gecontroleerd. Zes op de tien (58%) inwoners van de provincie Zuid-Holland maken zich in enige mate zorgen over de uitbraak van het coronavirus.

Inwoners met een verschillende politieke voorkeur blijken zich ook in verschillende mate zorgen te maken over het coronavirus. Vooral inwoners die SP stemmen maken zich hier zorgen over, bijna drie kwart (73%) maakt zich zorgen over het coronavirus, gevolgd door 50-Plus-stemmers (69%). Onder inwoners die Forum voor Democratie hebben gestemd heerst de minste bezorgdheid (34%).

Inwoners is vervolgens via een open vraag gevraagd over welke ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving zij zich zorgen maken. In Figuur 3.3 is aan de hand van een woordenwolk inzichtelijk gemaakt welke thema's als eerst opkomen als zorgwekkend. Hoe vaker een woord terugkomt in de beantwoording, hoe groter deze staat afgebeeld. Met name 'economie', 'milieu', 'mensen', 'zorg' en 'racisme' staan groot afgebeeld.

Figuur 3.3 - Woordenwolk zorgen over maatschappelijke thema's in Nederland (totaal)



Figuur 3.4a –
Antwoorden groep ‘veel vertrouwen’



Figuur 3.4b -
Antwoorden groep ‘enig vertrouwen’



Figuur 3.4c -
Antwoorden groep ‘enige bezorgdheid’



Figuur 3.4d -
Antwoorden groep ‘grote bezorgdheid’

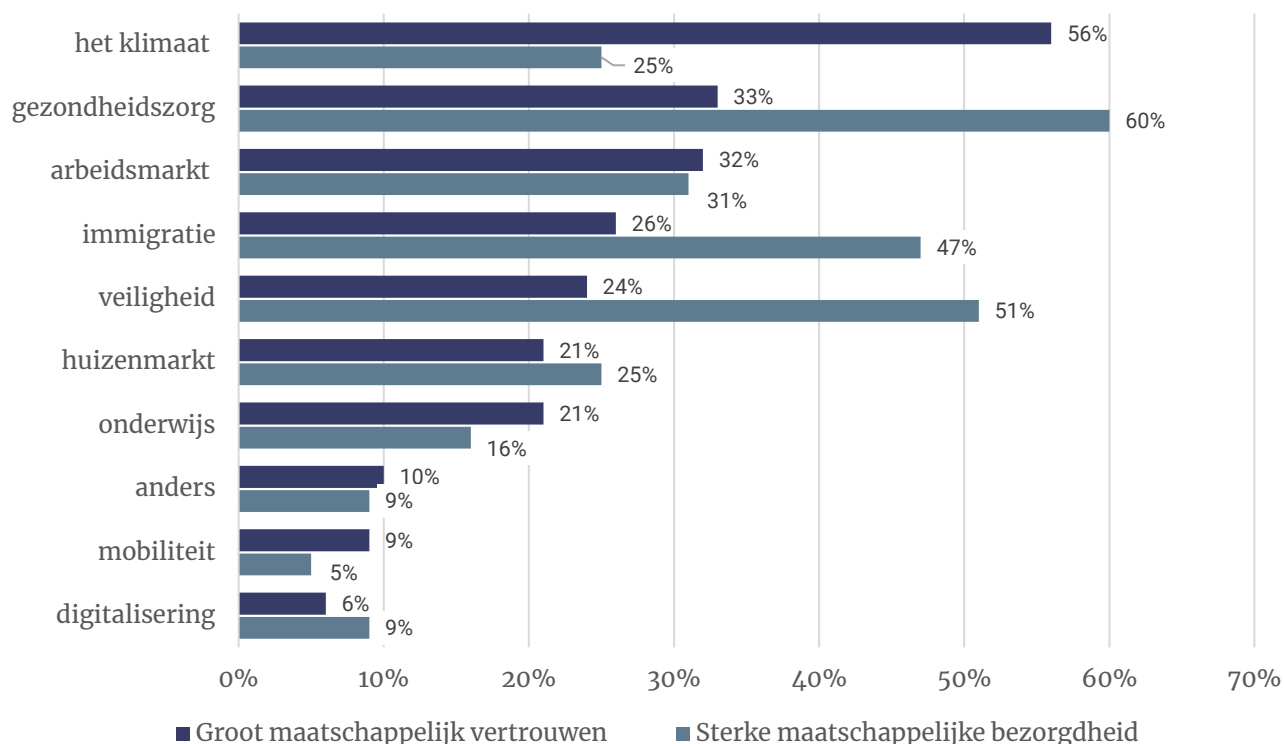


In Figuur 3.4a tot en met Figuur 3.4d komen de verschillen naar voren tussen de bevolkingsgroepen naar de mate waarin zij vertrouwen hebben in de staat van de samenleving. Opvallend is dat ‘economie’ in alle woordenwolken groot staat afgebeeld. Ongeacht de mate van bezorgdheid of vertrouwen maakt men hier zich zorgen over. Werkloosheid, een aan economie gerelateerd thema, komt ook bij alle groepen naar voren als factor van bezorgdheid. Hieruit valt op te maken dat de grootste zorg ook de grootste gemeenschappelijke deler is tussen de vier categorieën van maatschappelijk vertrouwen.

In de woordenwolken zijn echter ook duidelijke verschillen te zien. De thema’s klimaat en milieu zijn nauwelijks zichtbaar in de woordenwolk van inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid. Hier staat daarentegen ‘immigratie’ groot afgebeeld. Over dit thema maken de andere drie groepen zich in mindere mate zorgen.

Naast de open vraag is aan inwoners een aantal thema's voorgelegd waar ze zich zorgen over kunnen maken. Op basis van deze uitkomsten wordt het beeld bevestigd dat de mate van maatschappelijk vertrouwen samenhangt met het soort thema's dat men belangrijk vindt. Degenen met veel maatschappelijk vertrouwen maken zich vooral zorgen over het klimaat gevolgd door de gezondheidszorg en de arbeidsmarkt. Voor inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid springt de gezondheidszorg er duidelijk uit als het belangrijkste thema. Verder zijn er binnen deze groep relatief veel zorgen over immigratie en veiligheid. Klimaat is veel minder een issue voor hen.

Figuur 3.5 - Bezorgdheid thema's naar mate van maatschappelijk vertrouwen



3.4 Multiculturele samenleving en migratie

De multiculturele samenleving en migratie zijn thema's waarover inwoners van mening kunnen verschillen, de mate waarin ze bezorgd zijn over de samenleving kan hier een rol in spelen. In de onderstaande tabel worden deze verschillen zichtbaar.

Bijna driekwart (72%) van de Zuid-Hollanders met een sterke maatschappelijke bezorgdheid vindt dat Nederland een prettiger land zou zijn als er minder immigranten zouden wonen. Bij inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen geldt dit voor twee op de tien. Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid zijn minder positief over andere culturen in de samenleving. Drie op de tien zien deze culturen als een aanwinst en slechts een op de tien heeft er vertrouwen in dat nieuwe culturen zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving.

Tabel 3.1 – Stellingen multiculturele samenleving

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen	21%	27%	49%	72%	42%
De aanwezigheid van verschillende culturen is een aanwinst voor onze samenleving	65%	57%	39%	27%	47%
Ik heb er vertrouwen in dat het een kwestie van tijd is voordat nieuwe culturen zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving	41%	31%	23%	11%	26%

3.5 Milieu en klimaat

Inwoners kunnen verschillen in de houding die ze hebben ten opzichte van het milieu en klimaat. Deze verschillen kunnen zich uiten op het vlak van het klimaatbeleid, en de bijdrage die we aan het klimaat moeten en kunnen leveren. Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid staan negatiever tegenover het klimaatbeleid. Een ruime meerderheid (71%) vindt dat dit beleid zorgt voor grotere tegenstellingen in de samenleving, ook vindt een groot deel (62%) dat het klimaatbeleid hen wordt opgedrongen. Het is niet zo dat deze inwoners vinden dat er geen klimaatprobleem is, bijna acht op de tien (77%) vinden wel dat we met zijn allen moeten bijdragen aan een beter klimaat. Een relatief groot deel (35%) van deze inwoners is wel van mening dat alleen rijke mensen iets aan duurzaamheid en klimaat kunnen doen.

Tabel 3.2 - Stellingen klimaat(beleid)

(% eens met stelling)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Alleen de rijke mensen in de samenleving kunnen iets aan duurzaamheid/klimaat doen	7%	10%	19%	35%	17%
Het klimaatbeleid zorgt voor grotere tegenstellingen in de samenleving	29%	41%	55%	71%	49%
We moeten met z'n allen bijdragen aan een beter klimaat	91%	87%	79%	77%	82%
Het klimaatbeleid wordt mensen zoals ik opgedrongen	21%	24%	39%	62%	36%

4 Maatschappelijke participatie

4.1 Inleiding

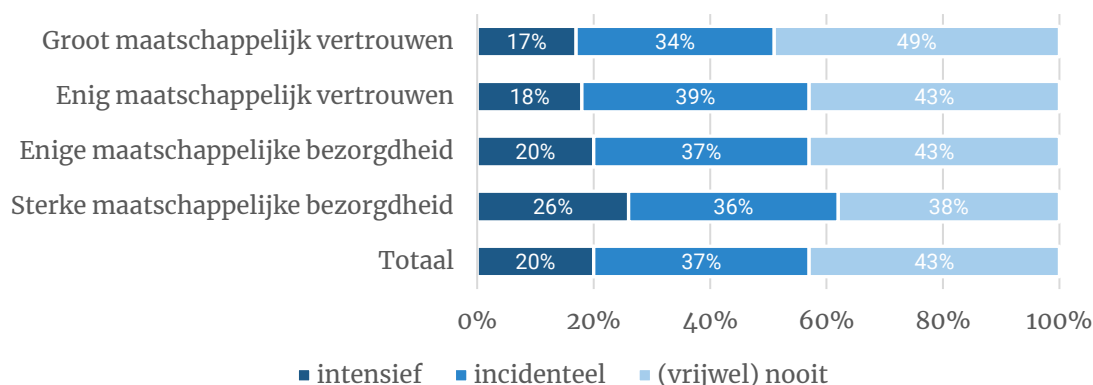
Inwoners kunnen zich op verschillende manieren en in verschillende mate inzetten voor de samenleving en hun sociale omgeving. Het maatschappelijke vertrouwen dat iemand heeft kan een rol spelen in hoeverre en op wat voor manieren iemand zich inzet. In dit hoofdstuk gaan we in de paragrafen 4.2 en 4.3 in op de manieren waarop inwoners deelnemen aan de samenleving en welke rol het maatschappelijk vertrouwen daarbij speelt. Vervolgens wordt nagegaan in hoeverre inwoners hun gedrag hebben veranderd door hun bezorgdheid over ontwikkelingen in de samenleving (paragraaf 4.4). In paragraaf 4.5 wordt de houding van inwoners ten aanzien van gedrag van anderen beschreven. Afsluitend wordt duidelijk wat voor invloed inwoners de overheid, instanties en zichzelf toedichten in het oplossen van problemen in de maatschappij.

4.2 Inzet en hulp op individueel niveau

Inzetten voor hulpbehoevende naaste

Iemand kan hulpverlening aan een hulpbehoevende naaste. Dit kan bijvoorbeeld mantelzorg zijn voor een familie- of gezinslid die in een kwetsbare situatie verkeert, vanwege ziekte of andere beperkingen. Inwoners met een sterke mate van maatschappelijke bezorgdheid verlenen de meeste zorg aan naasten, bovendien verlenen zij deze zorg intensiever.

Figuur 4.1 - Zorg voor hulpbehoevende naaste

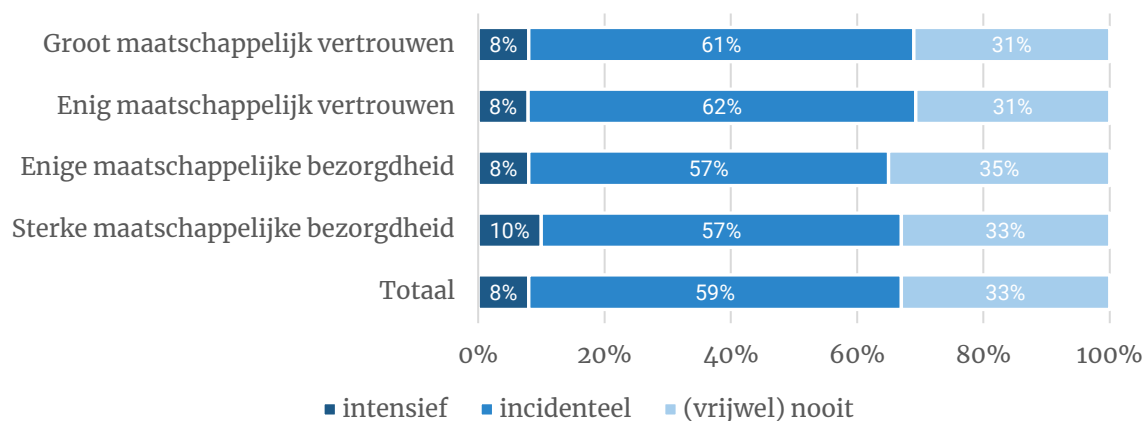


Burenhulp

Een andere manier waarop iemand zich in kan zetten voor de sociale omgeving is het verlenen van hulp aan burenen. Voorbeelden hiervan zijn het helpen met het doen van boodschappen en kleine klusjes in en om het huis. Aandacht aan burenen in een zorgwekkende situatie (bijvoorbeeld vanwege verwaarlozing of eenzaamheid) valt hier niet onder.

Ongeveer zeven op de tien inwoners van Zuid-Holland verlenen in bepaalde mate hulp aan burenen. Onder inwoners die zich zorgen maken over de samenleving, doet een iets kleiner deel aan burenhulp.

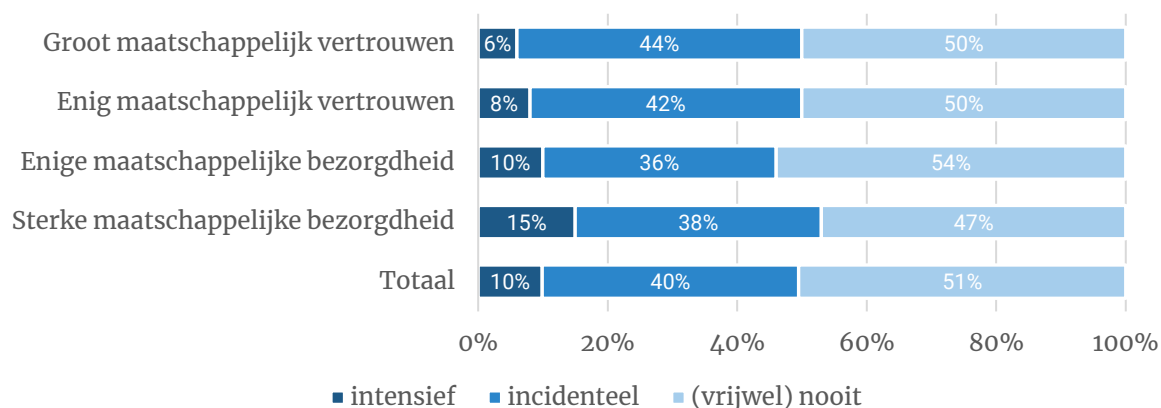
Figuur 4.2 - Hulp aan buren



Aandacht voor buren in een zorgwekkende situatie

Een specifieke vorm van hulp aan buren is aandacht voor hen in een zorgwekkende situatie. Dit kan betrekking hebben op verwaarlozing of eenzaamheid. Ongeveer de helft van de inwoners van Zuid-Holland verleent deze vorm van zorg, maar dan voornamelijk incidenteel. Er zijn wel enkele verschillen tussen de groepen te zien. De groep ‘maatschappelijk bezorgden’ heeft relatief meer intensieve aandacht voor buren die in een zorgwekkende situatie verkeren.

Figuur 4.3 - Aandacht voor buren in zorgwekkende situatie



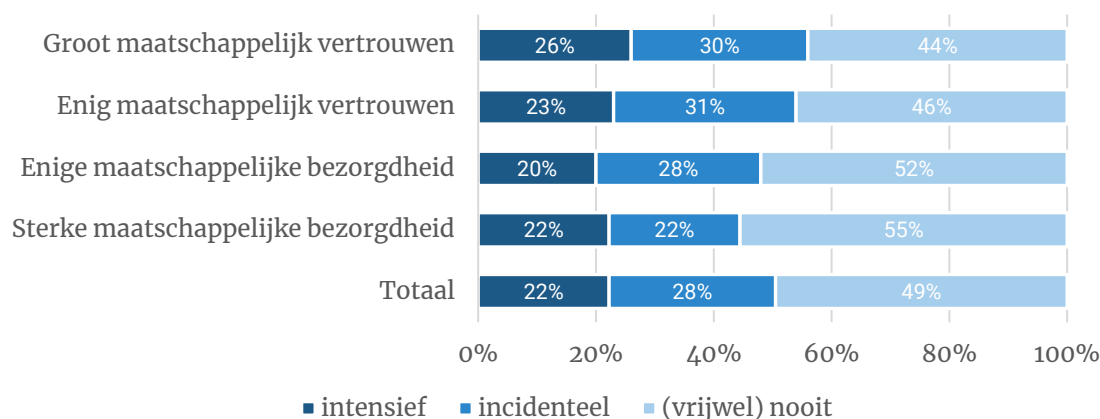
4.3 Activiteiten in georganiseerd verband

Naast dat iemand zich kan inzetten voor de buurt of naasten, kan iemand ook op een breder maatschappelijk niveau een bijdrage leveren. Te denken valt aan vrijwilligerswerk, bijvoorbeeld bij een sportvereniging of voor een ideële instelling.

Vrijwilligerswerk

Inwoners die veel vertrouwen hebben in de maatschappij doen naar verhouding meer en intensiever vrijwilligerswerk dan inwoners die zich zorgen maken.

Figuur 4.4 – Vrijwilligerswerk



Activiteiten bij vereniging of ander georganiseerd verband

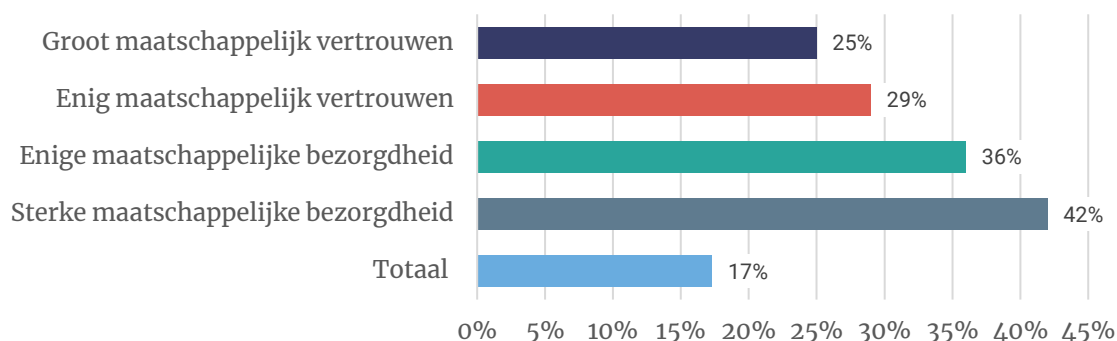
Naast vrijwilligerswerk kan iemand ook maatschappelijk participeren in georganiseerd verband, zoals een club, vereniging, stichting of politieke partij. Voor Zuid-Holland geldt dat 63 procent in dergelijk verband actief is, of is geweest in de afgelopen 12 maanden. Voor alle categorieën van maatschappelijk vertrouwen of bezorgdheid is minstens de helft actief (geweest). Onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen is dit deel het hoogst (72%). Onder de groep met de sterke maatschappelijke bezorgdheid is dit deel het laagst (50%). Van de vormen van participatie komt lidmaatschap van een sportvereniging het meest voor (31%), gevolgd door een goed doel of vereniging voor maatschappelijk belang (17%) en een religieuze of maatschappelijke vereniging (14%).

Tabel 4.1 blijkt dat er voor veel vormen van participatie in georganiseerd verband slechts kleine verschillen zijn tussen de categorieën van vertrouwen. Wat betreft lidmaatschap van een sportvereniging is het percentage actieve inwoners het hoogst onder de groep met het grootste maatschappelijk vertrouwen (39%) en het laagst onder bewoners met de grootste maatschappelijke bezorgdheid (18%). Ondanks de kleine verschillen geldt dit patroon voor alle vormen van georganiseerde participatie. Actief zijn in een buurthuis is hier een uitzondering op. Maatschappelijk bezorgde bewoners zijn, in vergelijking tot inwoners met een sterk vertrouwen, twee keer zo vaak actief in een buurthuis.

Tabel 4.1 – Actief in vereniging of georganiseerd verband (afgelopen 12 maanden)

(% actief)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Sportvereniging	39%	38%	30%	18%	32%
Gezelligheidsvereniging	10%	9%	8%	7%	9%
Religieuze of maatschappelijke vereniging	14%	17%	13%	10%	14%
Buurthuis	3%	3%	6%	6%	5%
Culturele vereniging	12%	9%	7%	6%	9%
Politieke partij	8%	6%	6%	5%	6%
Vakbond of andere belangenorganisatie	3%	4%	5%	4%	4%
Goed doel of vereniging voor maatschappelijk belang	20%	20%	15%	14%	17%

De bovenstaande aspecten van maatschappelijke participatie in georganiseerd verband zijn in samenhang bekeken met de deelname aan laatste verkiezingen en de vrijwillige inzet. We spreken van een lage maatschappelijke participatie wanneer een persoon op geen of maximaal een van deze aspecten actief is geweest.⁸ Uit Figuur 4.5 blijkt dat ongeveer een kwart van de inwoners met sterke maatschappelijke bezorgdheid niet of nauwelijks op die wijze deelneemt aan de samenleving. Onder bewoners met groot maatschappelijk vertrouwen is dit 11 procent.

Figuur 4.5 – Samenhang maatschappelijk vertrouwen en participatie in georganiseerd verband
(percentage dat niet of nauwelijks in verenigings- of ander georganiseerd verband actief is)

Stemgedrag

Op 20 maart 2019 waren de Provinciale Statenverkiezingen. De opkomst onder de sterk maatschappelijk bezorgde inwoners ligt 10 procentpunten lager dan onder de groep die een groot vertrouwen heeft in de maatschappij. Aan de inwoners die niet hebben gestemd, is gevraagd wat de reden was om niet te gaan stemmen.

⁸ Zorg of aandacht voor hulpbehoevende naasten of burens (mantelzorg) is niet meegenomen in de analyse. Dat zijn vormen van individuele inzet en vinden niet in georganiseerd verband plaats.

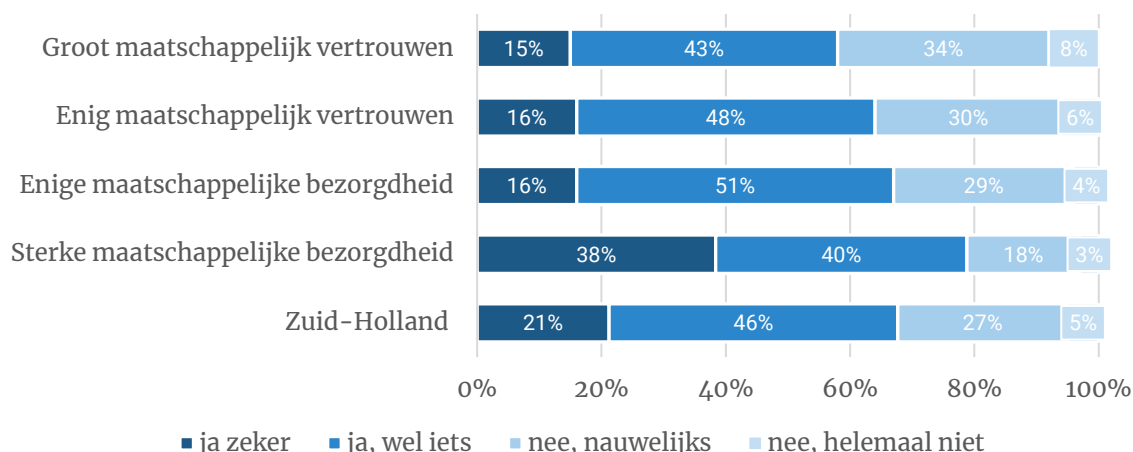
Van de niet-stemmers met een sterke maatschappelijk bezorgdheid geeft meer dan de helft aan dat dit was omdat zij geen vertrouwen hadden in de Nederlandse democratie. Voor ruim een derde was dit vanuit het gevoel dat zijn of haar stem geen invloed heeft.

Voor de niet-stemmers met een groot maatschappelijk vertrouwen, was eveneens het idee dat hun stem geen invloed heeft een belangrijke reden. Verder noemen ze praktische redenen, zoals dat men geen tijd had. Het ontbreken van vertrouwen in de Nederlandse democratie speelt bij deze groep geen rol. Wel geeft een deel van deze niet-stemmers aan dat ze te weinig van politiek afweten.

4.4 Samenhang tussen toekomstverwachtingen en gedrag

Door uiteenlopende redenen kan iemand het gevoel hebben dat het de verkeerde kant opgaat met de wereld, het land en/of de eigen buurt. In hoofdstuk 2 was al te lezen dat drie op de tien inwoners van Zuid-Holland het gevoel hebben dat het met de wereld de verkeerde kant opgaat en een iets kleiner deel zich ook zorgen maakt over de richting waarin Nederland en de eigen buurt zich ontwikkelt. Aan de inwoners die vinden dat het de verkeerde kant opgaat met de wereld, Nederland of hun buurt, is gevraagd of dit gevoel invloed heeft op hun gedrag dan wel houding. Voor een op de vijf inwoners van Zuid-Holland blijkt dit zeker het geval te zijn. Bij maatschappelijk bezorgden ligt het percentage 'ja zeker' hoger (38%) dan bij de andere groepen.

Figuur 4.6 – Heeft uw gevoel waar het met de samenleving naar toe gaat invloed op uw gedrag/houding?



Op de vraag wat er veranderd is in het gedrag geven bewoners uiteenlopende antwoorden. In de eerste plaats zegt een deel de eigen gewoonten aan te passen en bewuster te leven, voornamelijk op het gebied van duurzaamheid en klimaat. Zo geeft een inwoner aan: *“Ik ben steeds milieubewuster. Dat gaat van zuinig met energiebronnen tot minder vlees eten, minder consumeren en vaker de fiets nemen.”* Maar ook politieke inzet en vrijwilligerswerk zien we terugkomen als reactie op een negatieve ontwikkelingsrichting: *“Mijn gevoelens van onvrede heb ik omgezet in activiteiten voor een politieke partij en in vrijwilligerswerk.”*

Verder zegt men zich meer voor de eigen omgeving in te zetten. Een inwoner verwoordt dit als volgt: *“Ik blijf positief. Ik zorg voor een nette en schone buurt en hoop zo anderen aan te steken.”* Deze citaten ondersteunen het bredere beeld dat pessimisme over negatieve ontwikkelingen zich voor een deel vertaalt in inzet en motivatie om iets te veranderen en te betekenen.

Bij een deel van de inwoners leidt het bezorgde gevoel tot vermijdingsgedrag of een mate van onverschilligheid. Zo zijn er inwoners die anderen niet meer aanspreken op hun gedrag of terughoudend zijn om zich vrijelijk te uiten: *“Ik durf bijvoorbeeld vreemden niet aan te spreken op hun gedrag”*. Een andere inwoner ervaart dit als volgt: *“Ik heb de neiging om me minder met zaken te bemoeien. Ze zoeken het maar uit.”*

Het gevoel dat het de verkeerde kant opgaat met de samenleving kan gepaard gaan met somberheid of verdriet. Zo geeft een respondent aan: *“Ik word er somber van of zelfs depressief als ik te veel over een aantal mondiale problemen nadenk, o.a. het klimaat. Zeker als ik zie dat mensen onverbeterlijk zijn.”* Een ander: *“Ik word soms wat verdrietig van de agressie en intolerantie in de samenleving. Vooral door social mediakanalen kunnen mensen ongestraft anderen zwart maken, pijn doen en compleet ongefundeerd meningen verkondigen.”*

Uit de antwoorden blijkt dus dat men verschillend omgaat met de bezorgdheid over waar het met de samenleving heengaat. Enerzijds worden inwoners gemotiveerd om zich in te zetten, voornamelijk in de eigen omgeving. Aan de andere kant zien we een groep bewoners die afstand neemt en zich terugtrekt.

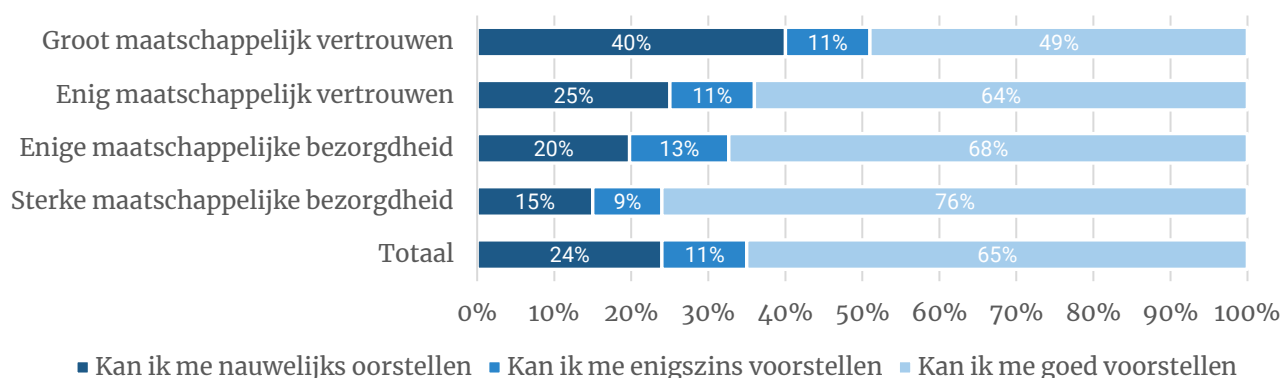
4.5 Veranderingen in gedrag van anderen

Personen kunnen verschillende redenen hebben om wel of niet maatschappelijk actief te zijn. In dit onderzoek is aan inwoners van Zuid-Holland gevraagd in hoeverre zij zich kunnen voorstellen dat anderen vanuit bezorgdheid of ongerustheid over waar het met de samenleving naartoe gaat, hun gedrag veranderen.

Niet meer volgen van het nieuws

Het nieuws niet meer volgen is een denkbare reactie op het gevoel van bezorgdheid en ongerustheid over ontwikkelingen in de samenleving. In Figuur 4.7 is te zien dat met name personen die in sterke mate bezorgd zijn over de maatschappij, dit patroon het beste herkennen. Van de inwoners met veel maatschappelijk vertrouwen kan de helft zich goed voorstellen dat iemand het nieuws niet meer volgt. Onder de groep die maatschappelijk bezorgd is, kan meer dan driekwart (76%) zich dit goed voorstellen.

Figuur 4.7 - Het nieuws niet meer volgen

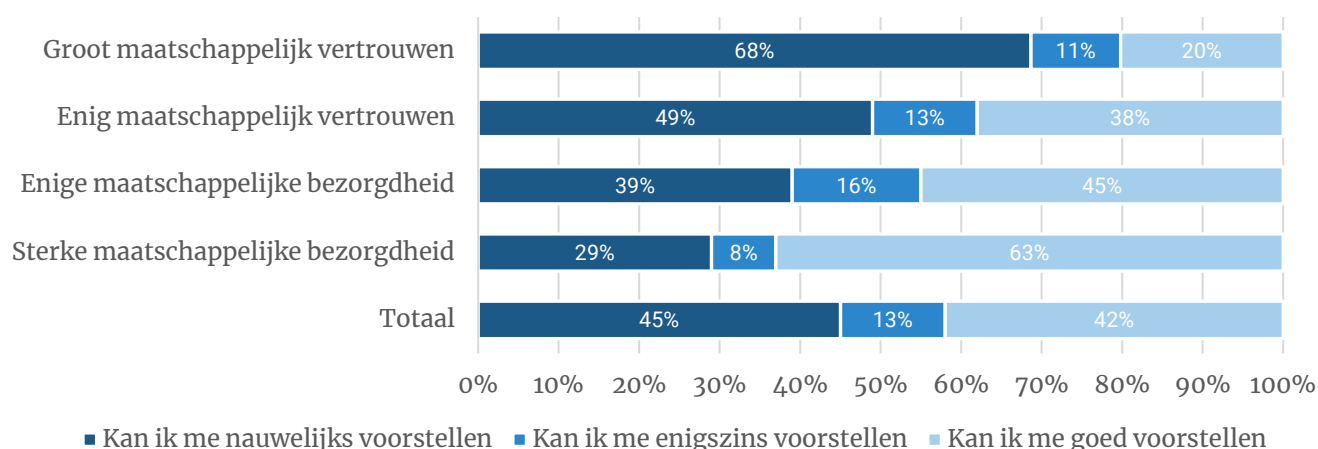


Uit Figuur 4.7 blijkt dat ongeveer twee op de drie (65%) Zuid-Hollanders zich goed kunnen voorstellen dat er mensen zijn die het nieuws niet meer volgen. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt ruim een derde van hen (dat is ongeveer een vijfde van alle inwoners) dit goed te keuren.

Niet meer gaan stemmen

Een andere denkbare reactie op de algehele bezorgdheid of gebrek aan vertrouwen in de maatschappij is het niet of niet meer gaan stemmen. Ook op dit punt is er een duidelijk verschil tussen de bevolkingsgroepen. Een op de vijf inwoners met veel maatschappelijk vertrouwen kan zich daarin goed verplaatsen. Onder de groep met een grote maatschappelijke bezorgdheid is dit 63 procent.

Figuur 4.8 - Niet meer gaan stemmen



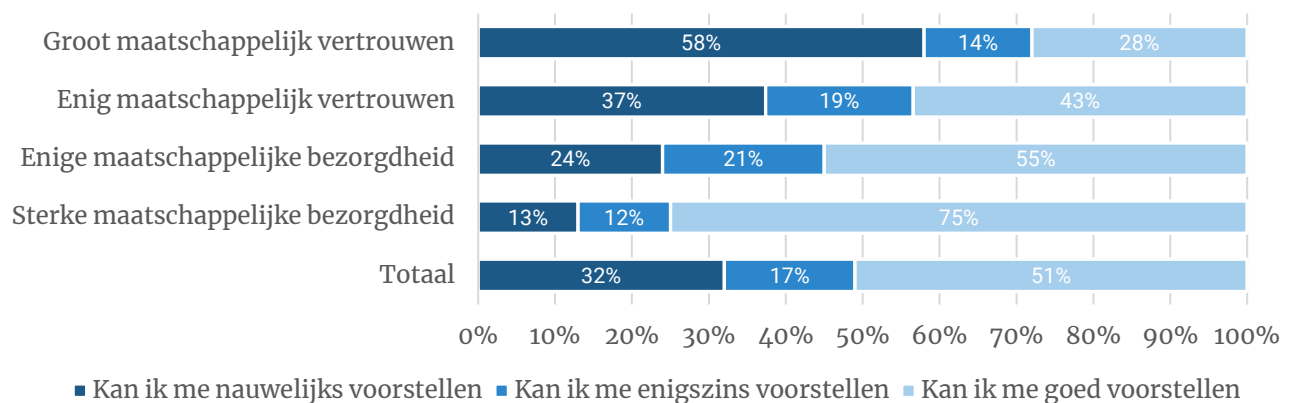
Uit Figuur 4.8 blijkt dat ruim vier op de tien (42%) Zuid-Hollanders zich goed kunnen voorstellen dat er mensen zijn die niet meer gaan stemmen. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt 17 procent van hen (dat is 7% van alle inwoners) dit goed te keuren.

Niet meer inzetten voor de samenleving

Bezorgdheid of ongerustheid kan ertoe leiden dat iemand besluit zich niet meer in te zetten voor de samenleving. Wellicht vanuit de gedachte dat dat geen zin heeft. Ook op dit punt is er een sterke relatie met het algehele maatschappelijk vertrouwen. Zo blijkt dat 58 procent van de inwoners met veel vertrouwen in de maatschappij zich niet kan voorstellen dat iemand zich niet meer inzet voor de maatschappij. Onder de groep met grote zorgen over de maatschappij is dit 13 procent. Drie kwart van deze inwoners kan het zich juist wel voorstellen.



Figuur 4.9 - Zich niet langer inzetten voor de samenleving omdat het toch niet meer helpt

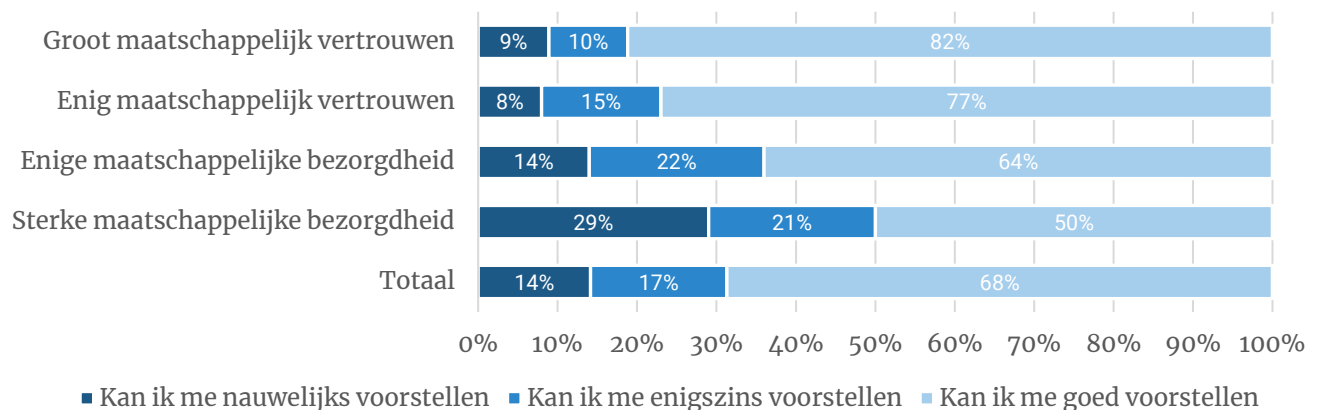


Uit Figuur 4.9 blijkt dat ruim de helft (51%) Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen zich niet langer inzetten voor de samenleving. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt een vijfde van hen (dat is een tiende van alle inwoners) dit goed te keuren.

Niet meer vrijwillig willen inzetten

Bezorgdheid of ongerustheid over waar het met de samenleving naartoe gaat kan ertoe leiden dat iemand zich actief inzet in de vorm van vrijwilligerswerk, bijvoorbeeld voor een ideële of maatschappelijke organisatie. Een ruime meerderheid van de Zuid-Hollanders beschouwt dit als begrijpelijk gedrag. Inwoners met maatschappelijk vertrouwen kunnen zich dit beter voorstellen dan inwoners met een sterke maatschappij bezorgdheid.

Figuur 4.10 - Vrijwilliger worden bij een ideële of maatschappelijke organisatie

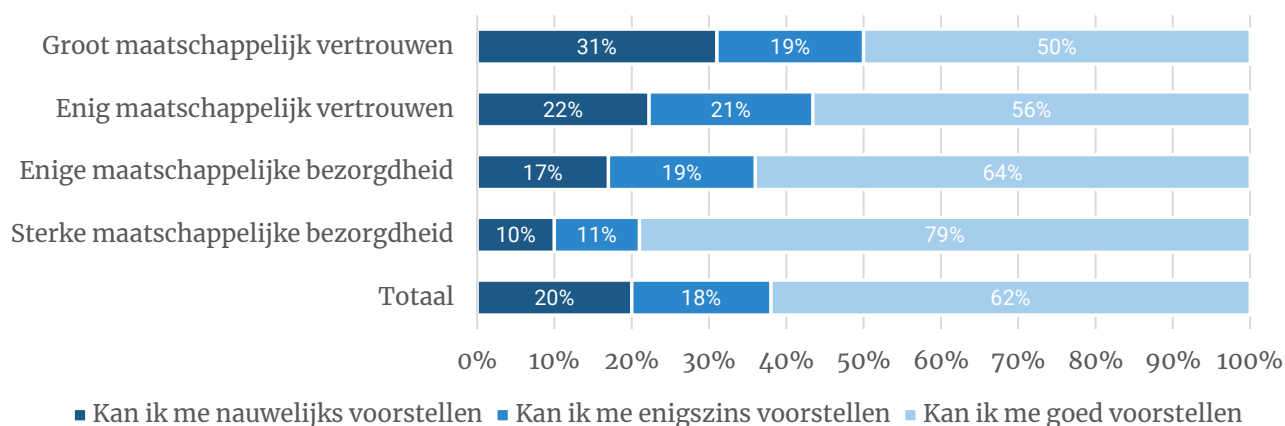


Uit Figuur 4.10 blijkt dat ruim twee derde (68%) van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving, vrijwilliger worden bij een maatschappelijke organisatie. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zeggen negen op de tien (dat is drie vijfde van alle inwoners) dit goed te keuren.

Zaken niet langer overlaten aan de overheid, maar zelf gaan regelen

Burgers kunnen zaken overlaten aan de overheid, maar op een goed moment ook besluiten om zelf initiatief te nemen hierin. Dit kan voortkomen uit een gering vertrouwen of ontevredenheid over de overheid, al dan niet in combinatie met een mate van ondernemingszin. De helft van de inwoners van Zuid-Holland die veel vertrouwen hebben in de maatschappij kunnen zich dit gedrag voorstellen. Hoe groter de bezorgdheid, hoe beter inwoners zich dit gedrag kunnen voorstellen. Bijna acht op de tien (79%) inwoners die zich veel zorgen maken over de maatschappij kunnen zich goed voorstellen dat mensen zelf hun zaken gaan regelen en niet meer overlaten aan de overheid.

Figuur 4.11 - Zelf hun zaken regelen en dit niet meer overlaten aan de overheid

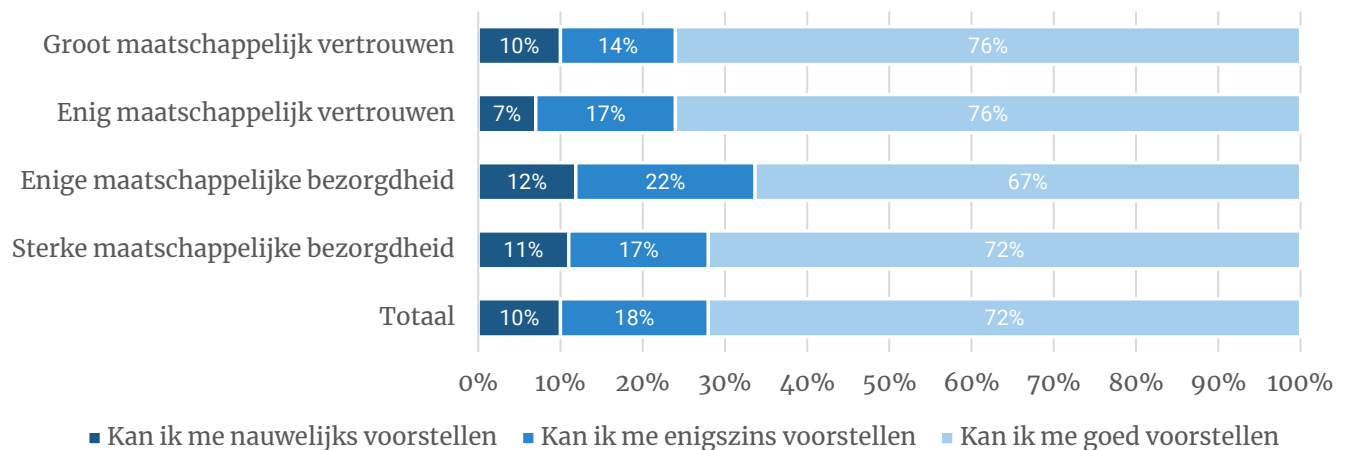


Uit Figuur 4.11 blijkt dat bijna twee derde (62%) van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving, zelf hun zaken gaan regelen in plaats van dit overlaten aan de overheid. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt 57 procent van hen (dat is 35% van alle inwoners) dit goed te keuren.

Zelf iets organiseren om problemen aan te pakken of onder de aandacht te brengen

Iemand kan initiatief nemen om problemen in de samenleving aan te pakken dan wel onder de aandacht te brengen. Dit kan door het organiseren van bijeenkomsten of petitie of inzamelingsacties. Bij deze vorm van gedrag zijn er nauwelijks verschillen naar de onderscheiden categorieën inwoners.

Figuur 4.12 - Zelf iets organiseren om problemen in de samenleving aan te pakken dan wel onder de aandacht te brengen

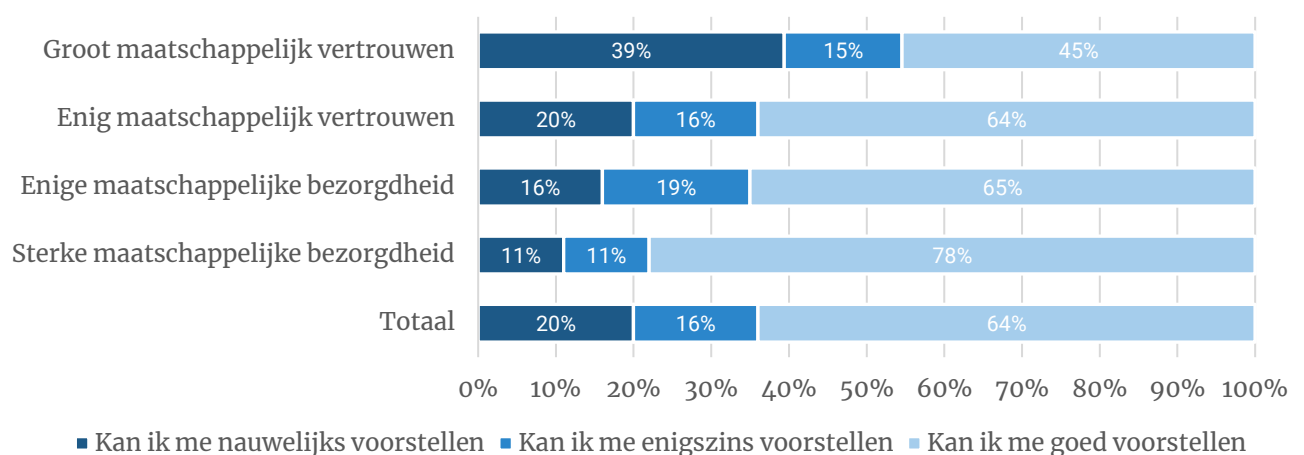


Uit Figuur 4.12 blijkt dat bijna driekwart (72%) van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving, zelf iets organiseren om maatschappelijke problematiek aan te pakken. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt een ruime meerderheid van hen, namelijk bijna vier vijfde, (dat is 63% van alle inwoners) dit goed te keuren.

Feller worden in protesten

Feller worden in protesten kan een uitingsvorm zijn van toenemende maatschappelijke bezorgdheid. Voorbeelden hiervan zijn boerendemonstraties of acties van milieu- en dierenactivisten. Bezorgdheid over de maatschappij hangt samen met de mate waarin inwoners zich dit gedrag kunnen voorstellen. Onder inwoners met veel maatschappelijk vertrouwen kan bijna de helft zich dit goed voorstellen (45%). Van degenen met de hoogste mate van maatschappelijke bezorgdheid kunnen bijna acht op de tien (78%) zich goed voorstellen dat mensen feller worden in hun protesten.

Figuur 4.13 - Feller worden in hun protesten

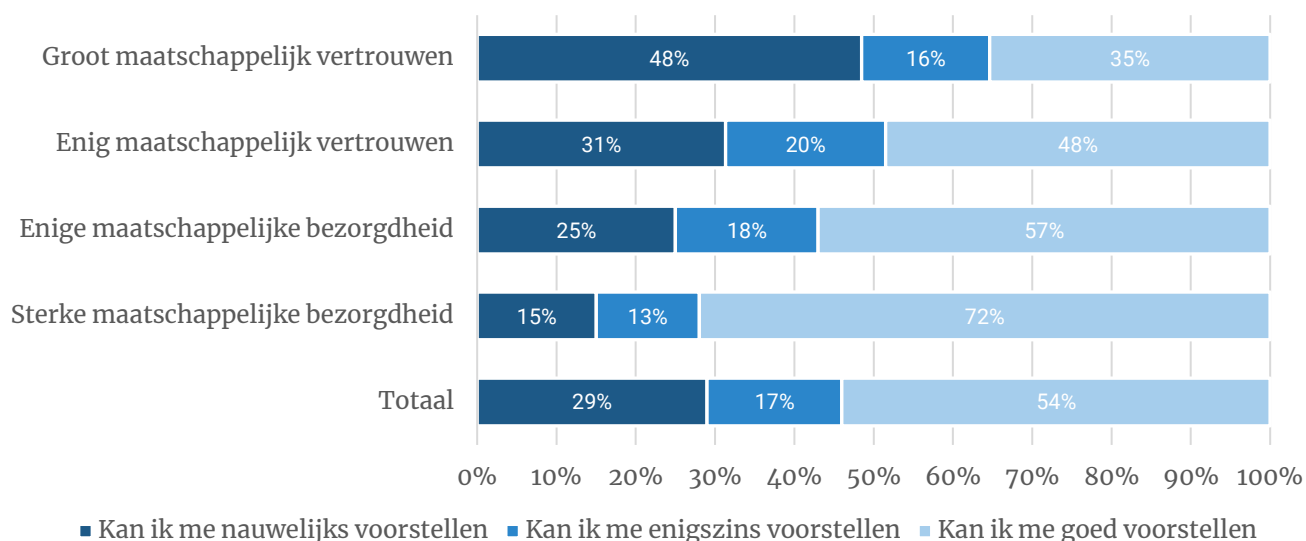


Uit Figuur 4.13 blijkt dat bijna twee derde van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving feller worden in hun protesten. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zeggen drie op de tien (dat is een vijfde van alle inwoners) dit goed te keuren.

Opkomen voor eigen belang met nadelige gevolgen voor anderen

Het opkomen voor de eigen belangen kan nadelige gevolgen hebben voor anderen. Van de personen die veel vertrouwen hebben in de maatschappij kan bijna de helft (48%) zich dit gedrag niet voorstellen. Onder personen met een hoge mate van bezorgdheid kan het overgrote deel (72%) zich dit gedrag juist wel voorstellen.

Figuur 4.14 - Steeds meer opkomen voor hun belangen, ook al gaat dat ten koste van anderen



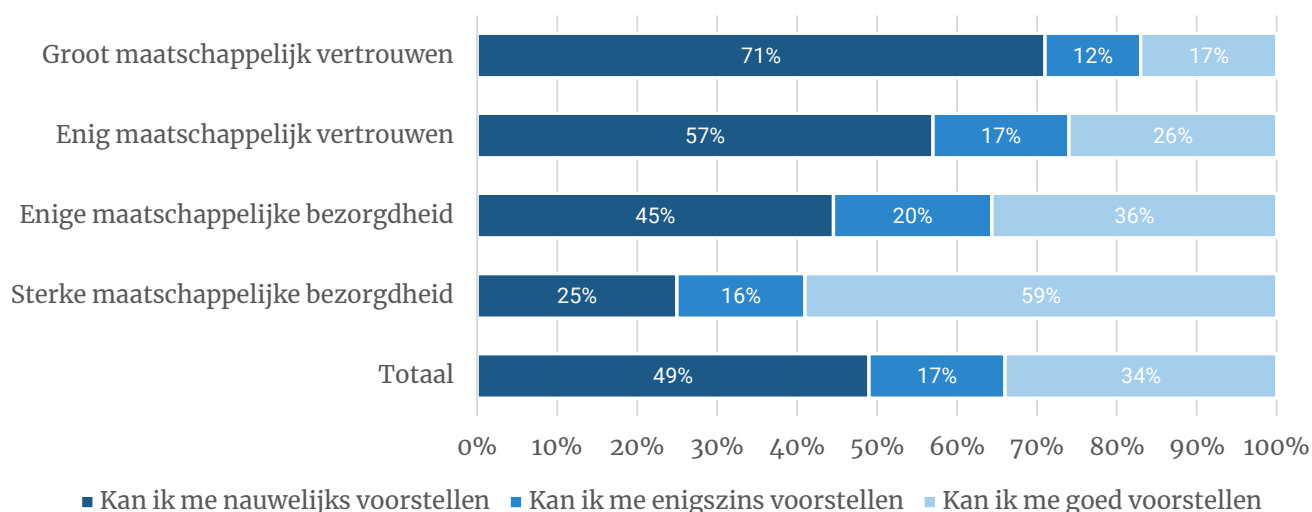
Uit Figuur 4.14 blijkt dat ruim de helft (54%) van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving, steeds meer voor hun eigen belangen opkomen. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt bijna een kwart van hen (dat is een tiende van alle inwoners) dit goed te keuren.

De overheid hinderen in de uitvoering van beleid

Het kan zijn dat iemand zich niet kan vinden in het beleid dat de (lokale) overheid heeft opgesteld en uitvoert. Iemand zou ervoor kunnen kiezen als reactie hierop, de overheid te gaan hinderen in de uitvoering van dit beleid.

Onder inwoners met een hoog maatschappelijk vertrouwen kan een klein deel (17%) zich dit voorstellen. Van de sterk maatschappelijk bezorgden kan een ruime meerderheid (59%) zich dit gedrag voorstellen.

Figuur 4.15 - Het zo oneens zijn met het beleid dat zij de overheid hinderen in de uitvoering ervan



Uit Figuur 4.15 blijkt dat ongeveer een derde (34%) van de Zuid-Hollanders zich goed kan voorstellen dat mensen vanuit hun bezorgdheid over de samenleving, de overheid hinderen in de uitvoering van beleid. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, zegt een vijfde van hen (dat is 7% van alle inwoners) dit goed te keuren.

4.6 Verwachtingen over oplossen van problemen

Verschillende instanties en organen kunnen een rol spelen in het oplossen van de huidige problemen in de samenleving. Aan inwoners is gevraagd hoeveel invloed ze denken dat overheidslagen, burgers en de grote ondernemingen hebben om de huidige problemen op te lossen.

Over het algemeen geldt dat inwoners voornamelijk de Rijksoverheid grote invloed toedichten in het oplossen van problematiek in de samenleving. Dit geldt zowel voor inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen als inwoners met veel maatschappelijke bezorgdheid. Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid vinden dat de Europese Unie evenveel invloed heeft als de landelijke overheid om problemen op te lossen. Onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen wordt er meer invloed toegekend aan de landelijke overheid dan aan de Europese Unie.

De provincie Zuid-Holland wordt door alle inwoners, ongeacht hun mate van vertrouwen het minst genoemd als overheidsorgaan om de problemen op te lossen. Vooral inwoners met groot maatschappelijk vertrouwen zien een belangrijke rol voor de burger weggelegd in het oplossen van problemen. Ruim een derde van hen denkt dat burgers grote invloed hierin hebben. Onder bewoners met de sterkste bezorgdheid zien we een tegenovergesteld patroon. Een derde van deze groep heeft het idee dat burgers bijna geen invloed hebben in het oplossen van problematiek in de samenleving. Tot slot geldt dat bijna een op de tien inwoners met sterke maatschappelijke bezorgdheid geen van de genoemde instanties grote invloed toedicht. Dit deel is duidelijk hoger dan bij de groep inwoners met groot maatschappelijk vertrouwen.

Tabel 4.2 – Invloed burgers, overheden en grote ondernemingen om problemen op te lossen

(% grote invloed)	Groot maatschappelijk vertrouwen	Enig maatschappelijk vertrouwen	Enige maatschappelijke bezorgdheid	Sterke maatschappelijke bezorgdheid	Totaal
Burgers	38%	26%	17%	16%	23%
Rijksoverheid	77%	75%	60%	58%	67%
Provincie Zuid-Holland	20%	17%	17%	16%	17%
De gemeente	26%	23%	21%	18%	22%
Grote ondernemingen	44%	48%	45%	51%	47%
De EU	50%	47%	50%	56%	50%

Op de vraag hoe de problemen zijn op te lossen, verwachten inwoners van de provincie Zuid-Holland vooral een rol op het vlak van klimaat en duurzaamheid, landbouw, natuur, woningmarkt en infrastructuur. Dit geldt voor zowel inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen als voor inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid.

Enkele citaten:

- “Ruimte bieden voor natuurontwikkeling, de intensieve veehouderij beperken en landbouwgrond benutten voor woningbouw.”
- “De provincies kunnen hun regionale visie op klimaat, duurzaamheid, woningbouw en mobiliteit aan elkaar koppelen. Al die terreinen staan voor grote transities. Je moet ze niet sectoraal maar in samenhang met elkaar aanpakken.”
- “Consequent klimaatbeleid uitvoeren en niet de economie boven de natuur laten gaan. De provincie is een van de weinige instanties die (redelijk) lokaal nog invloed met betrekking tot het klimaat kan uitvoeren.”

5 Conclusies

Dit onderzoek is opgezet om de provincie Zuid-Holland inzichten te bieden in de aard en omvang van maatschappelijke bezorgdheid onder haar inwoners en de effecten hiervan. De conclusies uit het onderzoek worden hieronder gepresenteerd aan de hand van de onderzoeksvragen.

De dataverzameling van dit onderzoek is uitgevoerd ten tijde van de eerste golf van de corona-epidemie (mei, juni 2020). Dit heeft mogelijk effect gehad op een aantal uitkomsten in het rapport. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan de mate waarin de volksgezondheid een belangrijke zorg is voor inwoners. Echter is de verwachting dat het ‘maatschappelijk vertrouwen’ zoals dat in dit onderzoek is gedefinieerd en onderzocht, stabiel zal zijn over de tijd. In de eerste plaats omdat dit onderzoek juist aantoonst dat maatschappelijk vertrouwen samenhangt met tal van persoonlijke kenmerken en omstandigheden die niet direct beïnvloed worden door maatschappelijke ontwikkelingen. Ook uit andere onderzoeken⁹ blijkt dat maatschappelijk vertrouwen gevormd wordt over langere tijd en dan met name in de formatieve jaren en dus een stabiel persoonskenmerk is dat nauwelijks beïnvloed wordt door actuele ontwikkelingen, waaronder de coronacrisis. Hieruit voortvloeiend zal de verdeling naar maatschappelijk vertrouwen onder de bevolking een stabiele uitkomst zijn die houdbaar is voor langere termijn.

1. Hoe wordt het vertrouwen in maatschappij en bestuur in Zuid-Holland gekenmerkt?

Om meer inzicht te krijgen in de achtergronden van de tegenstellingen is in dit onderzoek gebruik gemaakt van het concept ‘maatschappelijk vertrouwen’. Met dit concept is een samenhangend beeld geschetst van hoe mensen denken over hun eigen leven, de mate waarin zij vrijheid en respect ervaren, de gelijkheid van kansen, de mogelijkheden om problemen op te lossen en het vertrouwen dat zij daarbij in de overheid hebben. Hiermee biedt het een mogelijke verklaringsgrond voor de standpunten van inwoners tegenover maatschappelijke kwesties en de mate waarin zij participeren in de samenleving.

Maatschappelijk vertrouwen is gebaseerd op vijf onderling samenhangende elementen:

1. **Grip op eigen leven:** mate waarin inwoners zich zorgen maken over de toekomst en het gevoel hebben invloed te hebben op hun eigen leven en in staat zijn problemen op te lossen.
2. **Ervaren persoonlijke vrijheid en respect:** mate waarin inwoners ruimte ervaren om uit te komen voor de eigen overtuiging of leefwijze en het respect dat zij van anderen ontvangen.
3. **Geloof in gelijke kansen:** mate waarin inwoners gelijke kansen zien voor iedereen ongeacht afkomst of geaardheid en dat er voldoende aandacht is voor mensen die het minder hebben.
4. **Vertrouwen in menselijk handelen:** mate van vertrouwen in het vermogen van de samenleving om huidige én toekomstige uitdagingen het hoofd te kunnen bieden.
5. **Vertrouwen in de overheid:** de mate waarin inwoners het gevoel hebben terug te kunnen vallen op de overheid, dat de overheid voor hen klaarstaat en voldoende rekening houdt met hun belangen en zorgen. Een ander aspect hiervan is het vertrouwen dat de politiek onafhankelijk van anderen (zoals grote ondernemingen) de koers bepaalt.

⁹ Hans Schmeets en Jeanet Exel (2020) *Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme*. CBS

Dat deze vijf elementen sterk samenhangen, betekent dat personen die op een van de elementen laag of hoog scoren, dat ook op de andere elementen doen. Dus personen die aangeven minder grip te hebben op hun eigen leven, ervaren gemiddeld ook minder persoonlijke vrijheid en respect en zijn doorgaans minder overtuigd van de gelijke kansen voor iedereen. Ook hebben zij minder vertrouwen in het oplossend vermogen van de samenleving en vertrouwen in de overheid. Andersom geldt hetzelfde, inwoners van de provincie die veel grip hebben op hun eigen leven, ervaren gemiddeld meer gelijkheid en respect en hebben meer vertrouwen in de overheid, enzovoort.

Op grond van de positie op de hierboven genoemde vijf elementen zijn inwoners te 'schalen' op hun maatschappelijk vertrouwen. Het onderzoek onderscheidt vier categorieën inwoners:

1. met **een groot maatschappelijk vertrouwen** (17% van de inwoners van Zuid-Holland);
2. met **enig maatschappelijk vertrouwen** (32% van de inwoners van Zuid-Holland);
3. met **enige maatschappelijke bezorgdheid** (31% van de inwoners van Zuid-Holland);
4. met **een sterke maatschappelijke bezorgdheid** (20% van de inwoners van Zuid-Holland).

Hieruit blijkt dat het grootste deel van de inwoners van Zuid-Holland in een van de middencategorieën valt. En dat de twee uitersten - groot maatschappelijk vertrouwen en sterke maatschappelijke bezorgdheid - beide ongeveer een vijfde van de bevolking bevatten. Alle vier de groepen hebben hun eigen specifieke kenmerken en houdingen ten aanzien van de maatschappij.

2. Op welke manier komt het vertrouwen in de maatschappij of het eventuele ontbreken tot uiting?

Het maatschappelijk vertrouwen, dan wel de tegenhanger daarvan in de vorm van maatschappelijke bezorgdheid, komt op verschillende manieren tot uiting. Maatschappelijk bezorgden hebben een minder optimistisch toekomstbeeld, zien meer en in toenemende mate tegenstellingen in de samenleving, hebben minder vertrouwen in de democratie en instituties, en hebben meer moeite met de digitalisering van de samenleving.

- *Verschillend toekomstbeeld.* Maatschappelijk bezorgden hebben een minder optimistisch toekomstbeeld en maken zich meer zorgen over de richting waarin de maatschappij zich ontwikkelt.
- *Zorgen over tegenstellingen in de samenleving.* Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid, zien meer tegenstellingen en maken zich meer zorgen over de groeiende tegenstellingen tussen arm en rijk en tussen groepen van verschillende etnische herkomst en wijzen relatief vaak op de groeiende kloof tussen burger en politiek. Hun zorgen hebben deels betrekking op de positie van zichzelf of de eigen groep ten opzichte van anderen. Bijvoorbeeld waar het gaat om het verlies van tradities, bedreiging van verworvenheden en dat er sprake is van ongelijkheid in de zin dat anderen worden voorgetrokken dan wel bevoordeeld. Mensen met een groot maatschappelijk vertrouwen, zien in veel mindere mate groeiende tegenstellingen. Deze groep maakt zich veel minder zorgen over de mogelijke tegenstellingen tussen groepen in de samenleving. Naast een sterk vertrouwen in de medemens, kenmerkt deze groep zich door een sterk vertrouwen in de rechtspraak en andere instituties. In vergelijking met de andere groepen maakt men zich wel meer zorgen over de groeiende tegenstellingen tussen mensen met uiteenlopende politieke opvattingen.



Zij ervaren de groeiende tegenstelling minder dan de maatschappelijk bezorgden vanuit hun eigen positie of groep. Zij maken zich vooral zorgen over de polarisatie tussen groepen.

- *Vertrouwen in democratie en besluitvorming.* Er is onder inwoners van Zuid-Holland een breed gedragen opvatting dat het in een democratie belangrijk is dat iedereen stemt. Een zeer ruime meerderheid ziet stemmen als een plicht tegenover de samenleving. Inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen weten doorgaans beter op wie ze zullen stemmen. Maatschappelijk bezorgden zijn vaker in onzekerheid welke partij te kiezen. Grote verschillen zijn te zien in het vertrouwen in de overheid. Maatschappelijk bezorgden geven alle verschillende bestuurslagen (van Europees tot lokaal) een onvoldoende als het gaat om het vertrouwen dat zij in die overheden hebben. Op het gebied van vertrouwen in de provincie betekent dit dat inwoners met veel vertrouwen de provincie een 7,0 geven en inwoners met sterke bezorgdheid een 4,6.
- *Vertrouwen in instituties.* Maatschappelijk bezorgden hebben behalve een laag vertrouwen in de overheid ook weinig vertrouwen in de rechtspraak, de traditionele media en grote ondernemingen. Wat betreft grote ondernemingen en de traditionele media is dit verschil in vertrouwen wel kleiner dan het verschil in vertrouwen in de overheid en rechtspraak. Inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen geven de traditionele media een 6,8 als rapportcijfer van vertrouwen, inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid geven deze media een 4,8.
- *Houding tegenover maatschappelijke ontwikkelingen.* Maatschappelijk vertrouwen dan wel bezorgdheid komt ook tot uiting in de mate waarin men mee kan met grote maatschappelijke ontwikkelingen zoals de digitalisering en de energietransitie. Waar de groepen met een groot maatschappelijk vertrouwen deze ontwikkelingen omarmen, zien de bezorgden deze vooral als een bedreiging waarin ze zelf niet meekunnen. Een groot maatschappelijk vertrouwen vertaalt zich in een positieve houding tegenover het effect van digitalisering op de samenleving. Maatschappelijk bezorgden zijn meer beducht op de risico's, waaronder de risico's voor (digitale) privacy.

Behalve verschillen zijn er ook overeenkomsten tussen de onderscheiden groepen in de samenleving. Bij zowel inwoners met veel maatschappelijk vertrouwen als met een grote bezorgdheid leeft in meerdere of mindere mate het besef dat de welvaart fragiel is en dat je niet zeker kan zijn dat deze blijft bestaan. Ook is baanbehoud voor geen enkele groep een vanzelfsprekendheid.

3. Zijn er verschillen in de mate en uiting van maatschappelijk bezorgdheid en vertrouwen naar persoonskenmerken en naar regio?

Maatschappelijk vertrouwen hangt samen met het opleidingsniveau en het inkomen. Hoe hoger het opleidingsniveau en het inkomen van een inwoner, hoe groter het maatschappelijk vertrouwen. Eveneens is er een samenhang met de politieke voorkeur. Onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen vinden we relatief veel D66- en VVD-stemmers, terwijl maatschappelijk bezorgden vooral zijn terug te vinden op de uiterste flanken van het politieke spectrum, met name bij de PVV en FvD.



Er zijn enkele regionale verschillen in maatschappelijk vertrouwen waarneembaar. De sterkste maatschappelijke bezorgdheid zien we in de stedelijke regio's rond Den Haag en Rotterdam en Rijn- en Veenstreek en Krimpenerwaard. In de Duin- en Bollenstreek en de Leidse regio wonen relatief veel inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen.

4. In hoeverre is er een relatie tussen het maatschappelijk vertrouwen en de attitude ten aanzien van actuele maatschappelijke thema's?

Het is duidelijk dat de corona-uitbraak en de bestrijding daarvan een heersend thema is onder de inwoners van Zuid-Holland. Dat geldt voor alle vier onderscheiden groepen. Saamhorigheid en verbinding in de samenleving worden gezien als de positieve kanten van deze crisis. De zorgen over de economie vormen de keerzijde. De economie en, daarmee samenhangend, de werkgelegenheid komen als de grote zorgen naar voren. Het maatschappelijk vertrouwen speelt hierbij nauwelijks een rol: deze zorg wordt breed gedeeld. Hieruit valt op te maken dat de grootste zorg ook de grootste gemeenschappelijke deler is tussen de vier categorieën van maatschappelijk vertrouwen.

Naast de breed gedeelde zorgen zijn er ook thema's waarvan het belang door de verschillende groepen verschillend wordt ingeschat. Over het algemeen wordt gezondheidszorg (46%) het meest genoemd, gevolgd door klimaat (42%) en veiligheid (38%). Voor personen met een groot maatschappelijk vertrouwen is het klimaat het belangrijkste onderwerp waar men zich zorgen over maakt, gevolgd door de gezondheidszorg en de arbeidsmarkt. Bij inwoners die grotere zorgen hebben over de maatschappij is het klimaat veel minder een issue. Gezondheidszorg is het belangrijkste thema voor hen. Dit thema heerst onder hen veel sterker (60%), dan onder inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen (33%). Ook kenmerken de maatschappelijk bezorgden zich in hun zorgen over veiligheid en immigratie.

De mate van maatschappelijk vertrouwen biedt al met al een verklaringsbasis voor de standpunten over diverse thema's. Voorbeelden hiervan zijn vraagstukken rond de multiculturele samenleving en migratie en de discussie over de aanpak van klimaatverandering. De verschillen tussen maatschappelijk bezorgden en mensen met een groot maatschappelijk vertrouwen rond milieu en klimaat spitsen zich toe op het beleid en de uitwerking daarvan op individueel niveau. Over de uiteindelijke doelen (beter milieu en het afremmen c.q. stoppen van klimaatverandering), is veel minder verschil van mening. Hieruit blijkt dat in het standpunt over een thema, ook het geringe vertrouwen in de overheid, als oplosser van het vraagstuk in de meningsvorming, een rol speelt.

5. In hoeverre er een relatie tussen het maatschappelijk vertrouwen en de mate waarin men deelneemt aan de samenleving?

Er is een duidelijke relatie tussen het vertrouwen in de huidige samenleving en de deelname aan het maatschappelijk leven.

- Inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen zijn meer dan inwoners die bezorgd zijn over de samenleving, actief in georganiseerd verband. Inwoners met een groot maatschappelijk vertrouwen zijn actiever in het verenigingsleven, vaker lid van een politieke partij of een vakbond het en doen vaker vrijwilligerswerk. Mensen met een grote bezorgdheid zetten zich daarentegen juist iets meer in op persoonlijk niveau voor hun hulpbehoevende naasten, bijvoorbeeld in de vorm mantelzorg en het hebben van aandacht voor burens in een zorgwekkende situatie.



- Inwoners met een sterke maatschappelijke bezorgdheid kunnen zich doorgaans beter voorstellen dat anderen verminderd maatschappelijk actief worden en zich terugtrekken. Dit terugtrekken gaat dan bijvoorbeeld over het niet meer gaan stemmen, het nieuws niet meer volgen of zich niet meer inzetten voor de samenleving bijvoorbeeld in de vorm van vrijwilligerswerk.
- Er is een duidelijke samenhang tussen enerzijds de mate van maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid en anderzijds het begrip voor eigen initiatief of activisme. Maatschappelijk bezorgden kunnen zich beter dan de andere groepen voorstellen dat anderen feller worden in protesten, meer opkomen voor het eigen belang, ook als dat nadelige gevolgen heeft voor anderen en kunnen zich beter verplaatsen in personen die overheid hinderen in de uitvoering van beleid.
- Deze verschillen zijn er niet of in beperkte mate als het gaat om initiatieven om zelf zaken te organiseren, problemen in de samenleving onder de aandacht te brengen of vrijwilliger te worden bij een ideële of maatschappelijke organisatie. Hieruit kan worden opgemaakt dat inwoners ongeacht vertrouwen of bezorgdheid over de samenleving, achter deze vormen van actieve inzet staan.

Zuid-Holland en Overijssel vergeleken

Wanneer we de uitkomsten van de provincie Zuid-Holland met Overijssel vergelijken zien we een vergelijkbaar patroon in de verdeling van maatschappelijk vertrouwen onder de bevolking. Ongeveer twee derde van de inwoners kent enige mate van vertrouwen of bezorgdheid. In beide provincies is de groep met sterke maatschappelijke bezorgdheid iets groter dan de groep met groot maatschappelijk vertrouwen. Zuid-Holland laat meer regionale differentiatie zien wat betreft maatschappelijk vertrouwen en bezorgdheid. In Overijssel zijn er geen verschillen tussen de regio's. Hierbij geldt echter dat Zuid-Holland in meer regio's is verdeeld dan Overijssel. Dit maakt de kans op regionale verschillen groter.

6. Welke aanknopingspunten voor verbinding bieden de onderzoeksuitkomsten?

Dit onderzoek maakt duidelijk dat het vertrouwen van inwoners in de overheid in sterke mate samenhangt met een veel breder maatschappelijk vertrouwen én de eigen sociaaleconomische en maatschappelijke positie. Inwoners die minder sterk staan in termen van inkomen en opleidingsniveau hebben gemiddeld genomen minder grip op hun eigen leven, ervaren minder vrijheid en respect, zien grotere tegenstellingen en hebben minder geloof in gelijke kansen. Dit vertaalt zich in een minder optimistisch toekomstbeeld en ook in een lager vertrouwen in de overheid en andere instituties.

Het geringe vertrouwen in de overheid is dus deels gestoeld op het optreden van de overheid, maar hangt ook nadrukkelijk samen met kenmerken en de positie van de betreffende inwoners zelf. Deze constatering is van belang bij de vraag wat een effectieve manier is om inwoners te benaderen hoe de provincie Zuid-Holland tegenstellingen kan helpen overbruggen en 'verbinding' te vinden.

Wat betekenen de conclusies uit het rapport voor de provincie Zuid-Holland? De uitkomsten bieden geen kant en klare oplossing om tegenstellingen tussen groepen in de samenleving te verkleinen of het maatschappelijk vertrouwen te vergroten.

Wel bieden de uitkomsten verklaringen waarom beleid wel of niet werkt en daaruit zijn aandachtspunten en waarschuwingen voor mogelijke valkuilen in provinciaal beleid te halen.



De onderstaande punten laten zich daarom vooral lezen als aanknopingspunten voor verdere discussie over dit onderwerp.

Wanneer we de onderzoeksuitkomsten plaatsen in het perspectief van het zoeken naar verbinding, dienen zich in ieder geval twee uitdagingen aan. In de eerste plaats is er sprake van een vertrouwenskloof tussen inwoners van de provincie en de overheid en andere instituties. De tweede kloof is tussen bevolkingsgroepen.

- De kloof tussen overheid enerzijds en (een deel van de) burgers anderzijds, bestaat voornamelijk uit het geringe vertrouwen dat mensen hebben in de overheid om problemen op te lossen en dat de overheid er voor hen is. Deze opvatting kan deels zijn gebaseerd op concrete negatieve ervaringen met de overheid zelf, maar het is veel breder dan dat. Het vertrouwen in de overheid maakt deel uit van een veel bredere bezorgdheid of gebrek aan vertrouwen dat is gevormd over een langere periode. Er is dan ook een sterke relatie tussen het vertrouwen in de overheid en de persoonlijke grip op het leven en de sociaaleconomische positie. Dat betekent dat het wantrouwen tegenover de overheid dat we bij een deel van de inwoners zien niet zomaar te overbruggen is.
- De verwevenheid van vertrouwen in de overheid en de zwakkere sociaaleconomische en maatschappelijke positie betekent dat het eventuele herstel van vertrouwen in de overheid niet zomaar te realiseren zal zijn. In de eerste plaats omdat het wantrouwen is gericht tegen de gehele overheid met alle lagen daarbinnen en zich ook uitstrekt over instituties als de rechtsspraak en de (traditionele) media. Ten tweede ligt de basis van het wantrouwen en de kloof deels bij de inwoners zelf, namelijk in het zelfvertrouwen en de eigen kracht, de provincie heeft hier slechts beperkt invloed op. Bouwen aan vertrouwen zal vooral kans op succes hebben als er ook aandacht is voor de (moeilijke) positie van inwoners.
- Bij de keuze van beleidsinstrumenten en het implementeren van maatregelen is het besef van belang dat er grote verschillen bestaan in de perceptie van deze instrumenten en maatregelen bij uiteenlopende groepen in de samenleving. Waar de ene inwoner vanuit vertrouwen adviezen van de overheid opvolgt, zal een ander vanuit een dieper wantrouwen maatregelen afwijzen en wellicht zelfs geen gebruik maken van regelingen die in zijn of haar eigen voordeel zijn. Deze verschillen lopen deels langs de lijnen van sociaaleconomische positie, opleidingsniveau en inkomen.
- Het ontbreken van maatschappelijk vertrouwen biedt een deel van de verklaring voor de weerstand tegen enkele maatschappelijke transities: de ontwikkeling naar een multiculturele samenleving en de energietransitie. De weerstand betreft soms de ontwikkeling zelf, maar richt zich vaak nog sterker op het antwoord dat de overheid hierop geeft. Er is een groep in de samenleving die tegen bepaalde maatregelen is, niet zozeer omdat men het probleem niet wil oplossen maar vooral omdat ze de overheid die de maatregelen afkondigt niet vertrouwt.
- Kansen voor het verbinden zijn wellicht te vinden in het aanspreken van inwoners op gemeenschappelijke zorgen en gedeelde waarden. Zo laat het onderzoek zien dat democratische waarden bij alle groepen worden gekoesterd. Er mag dan wel verdeeldheid zijn over het optreden van de overheid, maar de onderliggende zorgen over bijvoorbeeld de gezondheidszorg, de economie en werkgelegenheid worden breed herkend en gedeeld.



Bijlage A: Onderzoekverantwoording

Literatuurstudie

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende soorten literatuur. Een deel betreft wetenschappelijke publicaties, een ander deel (semi-)bestuurlijke publicaties (BZK/SCP). De wetenschappelijke basis, waarop ons analytisch model is geënt, bestaat uit de wetenschappelijke publicaties van Steenvoorden (2015, 2016). Het model is verder uitgebreid door middel van (semi)bestuurlijke publicaties. Dit zijn publicaties onder meer het SCP en CBS.

Literatuurlijst

- Dekker, P., & Den Ridder, J. [SCP] (2011). Stemming onbestemd. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Dekker, P., Den Ridder, J., & van Houwelingen, P. [SCP] (2016). Zorg en onbehagen in de bevolking. Den Haag: RVS/SCP.
- Schmeets, H. & Exel, J [CBS] (2020). Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Steenvoorden, E. H. (2016). Societal pessimism: A study of its conceptualization, causes, correlates and consequences
- Steenvoorden, E. H. (2015). A general discontent disentangled: A conceptual and empirical framework for societal unease. Social Indicators Research, 124(1), 85–110.
- Steur, B., Doorne, E. V., & Zandstra, T. [BZK] (2017). Maatschappelijk onbehagen en het openbaar bestuur. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Focusgroepen

In het onderzoek zijn focusgroepen gehouden op drie locaties in Zuid-Holland. De werving van deelnemers richtte zich op specifieke wijken die onderling van elkaar verschillen wat betreft stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. De gedachte hierbij is dat stemgedrag een indicator is voor de mate van maatschappelijk vertrouwen. Onderdeel van de werving was een korte vragenlijst met een aantal stellingen waarmee een indicatie is verkregen van hun ‘maatschappelijke bezorgdheid’:

- Ik heb vertrouwen in de politiek;
- De tegenstellingen tussen groepen mensen in ons land worden steeds groter;
- Er zijn steeds meer mensen die niet meer meekunnen in de huidige maatschappij;
- Met mij gaat het goed, maar met de Nederlandse samenleving gaat het de verkeerde kant op.

Met de antwoordopties Helemaal mee eens; Eens; Neutraal; Oneens; Helemaal mee oneens

De focusgroepen zijn in de periode van 11 en met 19 februari 2020 gehouden.

Gebied	Mate van maatschappelijk vertrouwen	Datum focusgroep
Den Haag	Relatief groot	19-2-2020
Zoetermeer	Gemiddeld	12-2-2020
Capelle aan den IJssel	Relatief laag	11-2-2020



Cognitieve interviews

Het kwantitatieve onderzoek bestond uit een online enquête onder inwoners van Zuid-Holland die liep van 28 mei tot en met 10 juni. Voorafgaand aan deze enquête zijn op 21 en 22 april cognitieve interviews gehouden om de enquête te testen op begrijpelijkheid en om na te gaan hoe de vragen en stellingen geïnterpreteerd kunnen worden. Er zijn een vijftal interviews gehouden. De geïnterviewde personen zijn geworden binnen het I&O Panel. Voorafgaand aan de cognitieve interviews kregen de potentiële deelnemers dezelfde stellingen voorgelegd als de deelnemers aan de focusgroepen. De selectie van deze personen gebeurde op basis van het opleidingsniveau (laag tot middelbaar) en hun score op de stellingen (als indicator voor sterke maatschappelijke bezorgdheid). Naar aanleiding van de cognitieve interviews is de enquête geoptimaliseerd.

Enquête

Op 28 mei ontvingen leden uit het I&O Researchpanel (18 jaar en ouder), woonachtig in de provincie Zuid-Holland een mail met een directe link naar de vragenlijst. Iedere vragenlijst is gekoppeld aan een unieke inlogcode zodat iedere respondent deze maximaal 1 keer kon invullen. Een week later, op 5 juni kregen de respondenten een herinneringsmail. Naast de leden uit het I&O Panel zijn ook externe respondenten geworven, ter aanvulling van de ondervertegenwoordigde groepen. Van de 5.849 uitgenodigde panelleden hebben er 3.410 de enquête ingevuld; een respons van 58 procent. Van de geworven externe respondenten hebben 201 personen de enquête ingevuld. Het totaal ingevulde enquêtes komt op 3602 uit.

Van de 5.849 uitgenodigde panelleden hebben er 3.410 de enquête ingevuld; een respons van 58 procent. Van de geworven externe respondenten hebben 201 personen de enquête ingevuld. Waardoor het totaal ingevulde enquêtes op 3612 uitkomt

Weging

Op de data is een weging toegepast, zodat de uitkomsten representatief zijn voor geslacht, leeftijd, opleiding en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen 2017.

Multivariate analyse

Op basis van de bevindingen van de drie focusgroepen en de literatuurstudie zijn elementen en factoren verzameld die mogelijk een relatie hebben met het vertrouwen in maatschappij en overheid. In de enquête zijn deze elementen in de vorm van stellingen aan inwoners van Zuid-Holland voorgelegd. Na de dataverzameling is een factoranalyse uitgevoerd waarmee is getoetst in hoeverre stellingen met elkaar samenhangen. Dit heeft geleid tot de constructie van vijf factoren die tezamen een schaal van maatschappelijk vertrouwen vormen.



Bijlagen B vragenlijst

Bedankt dat u wil meewerken aan het onderzoek naar maatschappelijk welbevinden. Dit onderzoek gaat over verschillende maatschappelijke ontwikkelingen, hoe u tegen deze ontwikkelingen aankijkt en wat uw gevoel bij deze ontwikkelingen is.

o. Algemene bezorgdheid/ positiviteit

a) Kunt u aangeven hoeveel zorgen u zich maakt over de uitbraak van het coronavirus? Geef uw positie aan op een schaal van 1 tot 7, van 1 'helemaal geen zorgen' tot 7 'heel veel zorgen'. U kunt ook een van de tussenliggende punten kiezen.

schaal 1 tot 7 (helemaal geen zorgen – 7 heel veel zorgen) – ik weet het niet

b) Over welke andere ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving maakt u zich zorgen? Wilt u met enkele trefwoorden de belangrijkste problemen aangeven?

U kunt maximaal drie onderwerpen noemen.

Open antwoord

c) Waar bent u zeer positief over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat? Wilt u met enkele trefwoorden de belangrijkste onderwerpen aangeven?

U kunt maximaal drie onderwerpen noemen.

Open antwoord

d) Hieronder staan een aantal onderwerpen, kunt u hieruit maximaal drie onderwerpen kiezen waar u zich zorgen over maakt?

- het klimaat
- digitalisering
- arbeidsmarkt
- immigratie
- onderwijs
- gezondheidszorg
- huizenmarkt
- veiligheid
- mobiliteit
- geen van deze
- anders, namelijk...

In dit deel van de vragenlijst krijgt u een aantal stellingen over maatschappelijke kwesties ontwikkelingen. U kunt aangeven in hoeverre u het eens of oneens met deze stellingen bent.

1. Elementen van maatschappelijk onbehagen

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

1. Verlies van vertrouwen in menselijk handelen



- a) We kunnen de problemen in onze samenleving niet meer oplossen-
b) Zoals de zaken er nu voor staan is het moeilijk om hoopvol te zijn over de toekomst van de wereld
c) Ik heb er vertrouwen in dat de jongere generaties de problemen in onze samenleving kunnen oplossen

Antwoordcategorieën: *helemaal mee oneens* – *mee oneens* – *neutraal* – *mee eens* – *helemaal mee eens* – *ik weet het niet*

2. Verlies van politieke macht (landelijk en lokaal)

- a) De Nederlandse overheid heeft te veel macht overgedragen aan de Europese Unie
b) De Nederlandse overheid laat zich te veel leiden door de grote ondernemingen
c) Mijn gemeente neemt mij als inwoner serieus
d) Je kan tegenwoordig niet meer terugvallen op de overheid in moeilijke tijden

Antwoordcategorieën: *helemaal mee oneens* – *mee oneens* – *neutraal* – *mee eens* – *helemaal mee eens* – *ik weet het niet*

3. Verlies van ideologie

- a) Het ontbreekt de Nederlandse politiek tegenwoordig aan visie waar het met ons land heen moet
b) Het is een goede zaak dat in de politiek compromissen worden gesloten
c) Er zijn tegenwoordig maar weinig mensen met idealen

Antwoordcategorieën: *helemaal mee oneens* – *mee oneens* – *neutraal* – *mee eens* – *helemaal mee eens* – *ik weet het niet*

4. Verlies van gemeenschapszin

- a) Het wordt in Nederland steeds meer 'ieder voor zich'
b) Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen
c) Ik voel me niet meer verbonden met de mensen om me heen

Antwoordcategorieën: *helemaal mee oneens* – *mee oneens* – *neutraal* – *mee eens* – *helemaal mee eens* – *ik weet het niet*

5. Bestaansonzekerheid

- a) Ik maak me zorgen over mijn eigen toekomst
b) In Nederland heeft iedereen gelijke kansen
c) Mensen kunnen er in Nederland op vertrouwen dat de overheid goed voor ze zorgt
d) Je kunt er niet zeker van zijn dat onze welvaart blijft bestaan

Antwoordcategorieën: *helemaal mee oneens* – *mee oneens* – *neutraal* – *mee eens* – *helemaal mee eens* – *ik weet het niet*

U heeft een aantal stellingen gehad over maatschappelijke kwesties en ontwikkelingen. Onderstaande vragen gaan over verschillen tussen groepen in de samenleving en over instanties en media.

2. Overige indicatoren voor maatschappelijk onbehagen

6. Maatschappelijke tegenstellingen



- a) In hoeverre maakt u zich zorgen over mogelijke tegenstellingen tussen groepen in de samenleving?

Antwoordcategorieën: geen zorgen – weinig zorgen – een beetje zorgen – veel zorgen – heel veel zorgen – ik weet het niet

- b) Tussen welke groepen in de samenleving worden, volgens u, de tegenstellingen steeds groter?

U kunt maximaal drie groepen noemen.

1. tussen mensen met een verschillende etnische herkomst
2. tussen lager- en hogeropgeleiden
3. tussen arme en rijke mensen
4. tussen vrouwen en mannen
5. tussen werklozen en mensen die werk hebben
6. tussen mensen met een vast contract en mensen met een tijdelijk contract
7. tussen jongeren en ouderen
8. tussen mensen uit de steden en mensen uit landelijke gebieden
9. tussen mensen met verschillende politieke opvattingen
10. tussen burgers en politiek
11. geen van deze
anders, namelijk:

7. Vertrouwen in instanties en politiek

- a) Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instanties en media in Nederland?

Geef uw positie aan op een schaal van 1 tot 10, van 1 'geen enkel vertrouwen' tot 10 'alle vertrouwen'. U kunt ook een van de tussenliggende punten kiezen.

- Grote ondernemingen
- Sociale media (facebook, twitter)
- De traditionele media (radio, kranten, tv, nieuwssites)
- De rechtspraak
- Het bestuur van uw gemeente
- De Nederlandse regering
- De Europese Unie
- De provincie Zuid-Holland

Antwoordschaal: 1=geen enkel vertrouwen naar 10= alle vertrouwen – ik weet het niet

U krijgt weer een aantal stellingen over kwesties en ontwikkelingen in de maatschappij. U kunt aangeven in hoeverre u het eens of oneens bent met deze stellingen.

8. Verharding samenleving

- a) Je kan mensen op straat niet meer aanspreken op ongepast gedrag
- b) Je mag in Nederland tegenwoordig niet meer zeggen wat je denkt
- c) Mensen verkondigen tegenwoordig maar hun mening, zonder over de gevolgen na te denken

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens – mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet



9. *Minderheid versus meerderheid; polarisatie; verlies van eigen cultuur*

- a) Er wordt te veel geluisterd naar de belangen van groepen in de samenleving die een minderheid vormen
- b) We moeten meer rekening houden met de belangen van minderheden in de samenleving
- c) Steeds meer tradities worden van mensen zoals ik afgepakt
- d) In ons land worden verschillen van mening over maatschappelijke kwesties steeds groter
- e) Ik heb het gevoel dat sommige groepen voorgetrokken worden ten koste van mensen zoals ik

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens- mee oneens- neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

10. *Grip op eigen leven/ gevoel van onmacht*

- a) Ik heb het gevoel dat de grote maatschappelijke problemen me overkomen
- b) Ik heb het gevoel dat ik grip heb op mijn eigen toekomst
- c) Ik heb het idee dat ik zelf niets kan veranderen

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens- mee oneens- neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

3. Attitudes ten aanzien van actuele thema's

11. *Digitalisering, social media, fake news*

- a) Digitalisering vormt een verrijking voor de samenleving
- b) Je kan tegenwoordig wat je leest en ziet op internet niet meer geloven
- c) Traditionele media (radio, kranten, tv) vergroten tegenstellingen tussen mensen
- d) Het gebruik van sociale media en internet vergroten tegenstellingen tussen mensen
- e) De overheid slaagt er steeds minder goed in om de (digitale) privacy van mensen te beschermen

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens- mee oneens- neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

12. *Milieu & Klimaat(hysterie)*

- a) Alleen de rijke mensen in de samenleving kunnen iets aan duurzaamheid en het klimaat doen
- b) Het klimaatbeleid zorgt voor grotere tegenstellingen in de samenleving
- c) We moeten met z'n allen bijdragen aan een beter klimaat
- d) Het klimaatbeleid wordt mensen zoals ik opgedrongen

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens- mee oneens- neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

13. *Multiculturele samenleving, migratie (culturele onzekerheid)*

- a) Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen
- b) De aanwezigheid van verschillende culturen is een aanwinst voor onze samenleving
- c) Ik heb er vertrouwen in dat het een kwestie van tijd is voordat nieuwe culturen zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving



- d) Het maakt niet uit welke afkomst of geaardheid mensen hebben: iedereen die het wil, kan het maken in Nederland

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens – mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

14. Arbeidsmarkt (sociaaleconomische onzekerheid)

- a) Mensen kunnen erop vertrouwen dat ze later een goed pensioen hebben
- b) Bepaalde groepen in de samenleving maken minder kans op een betaalde baan
- c) Je kunt tegenwoordig zomaar je baan kwijtraken
- d) In ons land is er te weinig aandacht voor mensen die het minder hebben

Antwoordcategorieën: helemaal mee oneens – mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

15. Vertrouwen in democratie

- a) In een democratie is het heel belangrijk dat iedereen stemt, ook ik
- b) Stemmen is een plicht tegenover de samenleving
- c) Ik zou me schuldig voelen als ik niet zou stemmen
- d) De politieke partijen lijken tegenwoordig allemaal zo op elkaar dat het niet meer uitmaakt wat ik stem
- e) De politiek geeft niet veel om wat mensen zoals ik denken
- f) De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik

Antwoordcategorieën helemaal mee oneens – mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens – ik weet het niet

4. Attitude en gedrag irt onbehagen/bezorgdheid

U heeft stellingen en vragen beantwoord over ontwikkelingen en kwesties in de samenleving. De volgende vragen gaan over uw algemene gevoel en houding bij deze ontwikkelingen en kwesties.

16. Optimisme/pessimisme

- a) U heeft een groot aantal vragen gehad over ontwikkelingen in de samenleving waarover u zich in meer of mindere mate zorgen maakt.

Als u dat allemaal in gedachten neemt, kunt u dan aangeven of het over het algemeen de verkeerde of de goede kant op gaat met ...

- ... de wereld?
- ... Nederland?
- ... uw buurt?

Antwoordcategorieën: Duidelijk de verkeerde kant op – Iets meer de verkeerde dan goede kant op – ik merk geen verandering – Iets meer de goede dan verkeerde kant op – Duidelijk de goede kant op – Ik weet het niet

17. Invloed op gedrag

- a) Heeft uw gevoel over waar het met onze samenleving naar toe gaat, invloed op uw gedrag en/of houding?



Bijvoorbeeld dat u zich ergens voor inzet of juist dingen niet meer doet? Of u zich er zo erg zorgen over maakt dat het u regelmatig bezighoudt? Of dat u bewust probeert dit gevoel op afstand te houden?

Deze vraag wordt alleen gesteld aan respondenten die op vraag 16a. op minimaal één van de stellingen 'Duidelijk de verkeerde kant op' of 'iets meer de verkeerde dan goede kant op' hebben geantwoord.

Antwoordcategorieën: ja zeker – ja, wel iets – nee, nauwelijks – nee, helemaal niet – ik weet het niet

- b) Kunt u aangeven op welke manier uw gevoel over waar het met onze samenleving naar toe gaat uw gedrag dan wel houding beïnvloedt?

Open vraag

Deze vraag wordt alleen gesteld aan de respondenten die op 17b. ja zeker of ja wel iets hebben geantwoord

18. (begrip voor) gedrag van anderen

- a) Mensen kunnen uit bezorgdheid of ongerustheid over waar het naartoe gaat in de samenleving op verschillende manieren reageren en handelen. In hoeverre kunt zich voorstellen dat *andere* mensen...
1. ...het nieuws niet meer volgen
 2. ...zich niet langer inzetten voor de samenleving omdat het toch niet helpt
 3. ...feller worden in hun protesten
 4. ...niet meer gaan stemmen
 5. ...zelf bepaalde zaken regelen en dit niet meer overlaten aan de overheid
 6. ...steeds meer opkomen voor hun belangen, ook al gaat dat ten koste van anderen
 7. ...het zo oneens zijn met het beleid dat zij de overheid hinderen in de uitvoering ervan
 8. ...zelf iets organiseren om problemen in de samenleving aan te pakken dan wel onder de aandacht te brengen
 9. ...vrijwilliger worden bij een ideële of maatschappelijke organisatie

Antwoordcategorieën: schaal 1 helemaal niet 7 heel erg goed – ik weet het niet

- b) (indien 5 of hoger op de schaal) U geeft aan dat u zich goed kunt voorstellen dat sommige mensen de volgende dingen doen. Keurt u dat goed of af? <items 18a>.

Antwoordcategorieën: ik keur het goed – ik keur het af – ik heb daarover geen mening

U krijgt een aantal vragen over de invloed die instanties en personen volgens u kunnen hebben in het oplossen van de huidige grote maatschappelijke problemen.

19. Rolperceptie

- a) Kunt u aangeven hoeveel invloed volgens u de onderstaande instanties of personen hebben om de huidige grote maatschappelijke problemen op te lossen?
- de Rijksoverheid
 - de provincie Zuid-Holland
 - de gemeente
 - burgers
 - grote ondernemingen
 - De Europese Unie



Antwoordcategorieën: bijna geen invloed – weinig invloed – enige invloed – grote invloed – ik weet het niet

Wanneer respondent bij 19a bij EU, Rijksoverheid of gemeente hebben grote invloed antwoordt:

b) Hoe kan op Europees/landelijk/ gemeentelijk niveau de huidige grote maatschappelijke problemen worden opgelost?

Open antwoord; dat weet ik niet

Wanneer respondent bij 19a bij provincie grote of enige invloed antwoordt:

b) Hoe kan op provinciaal niveau de huidige grote maatschappelijke problemen worden opgelost?

Open antwoord; dat weet ik niet

Wanneer respondent bij 19a bij burgers en grote ondernemingen hebben grote invloed antwoordt:

b) Hoe kunnen burgers bijdragen aan het oplossen van de huidige grote maatschappelijke problemen?

Open antwoord; dat weet ik niet

b) Hoe kunnen grote ondernemingen bijdragen aan het oplossen van de huidige grote maatschappelijke problemen?

Open antwoord; dat weet ik niet

U bent bijna aan het einde van de vragenlijst. Ter afronding volgen een aantal vragen over uw gedrag en uw waarden.

20. *Maatschappelijke participatie*

a) In welke van onderstaande verenigingen/ georganiseerde verbanden bent u de afgelopen 12 maanden actief geweest?

- sportvereniging
- gezelligheidsvereniging
- religieuze of maatschappelijke vereniging
- buurthuis
- culturele vereniging (o.m. toneel, muziek)
- politieke partij
- vakbond en andere belangenorganisatie
- goed doel of vereniging voor maatschappelijk belang
- overige vereniging of georganiseerd verband
- anders, namelijk:
- ik ben niet actief (geweest) in een vereniging of in georganiseerd verband

Meerdere antwoorden mogelijk

b) In welke mate heeft u zich de afgelopen 12 maanden ingezet voor anderen?

- zorg aan een hulpbehoevende naaste (mantelzorg)
- hulp aan burens
- aandacht voor anderen in een zorgwekkende situatie (eenzaamheid, zelfverwaarlozing of andere probleemsituatie)
- vrijwilligerswerk

Antwoordcategorieën: intensief–incidenteel–(vrijwel) nooit

Ik heb me op een andere manier ingezet voor anderen, namelijk:

21.



Welke vormen van hulp bent u toe in staat en bereid te verlenen? Uit eigen beweging of als het u gevraagd wordt.

- hulp bij boodschappen
- helpen bij vervoer
- oogje in het zeil houden
- huis schoonhouden of koken
- klusjes in of rond het huis
- medicijnen toedienen of persoonlijke verzorging
- opvangen van kinderen
- ondersteuning bij een aanvraag, administratie of computer
- anders, namelijk:
- geen, ik kan wegens omstandigheden geen hulp geven
- geen, ik wil geen hulp geven
- anders, namelijk:

Meerdere antwoorden mogelijk

22. Is de manier waarop u zich voor anderen inzet in de afgelopen jaren veranderd?

Antwoordcategorieën: Ja, ik ben meer gaan doen, Ja, ik ben minder gaan doen, Nee, ik ben niet meer of minder gaan doen.

indien ja (meer gaan doen/ minder gaan doen): Kunt u aangeven wat er is veranderd?

Open antwoord; geen antwoord

23. Politieke participatie

a) Heeft u gestemd bij de Provinciale Statenverkiezingen van woensdag 20 maart 2019?

Antwoordcategorieën: Ja, Nee, Wil ik niet zeggen, Ik heb geen stemrecht

b) (Indien nee) Hieronder staan een aantal mogelijke redenen om niet te gaan stemmen, hoe belangrijk waren deze redenen voor u om niet te gaan stemmen?¹⁰

- Ik weet te weinig van politiek om te stemmen
- Mijn stem heeft geen invloed
- Ik ben niet geïnteresseerd in politiek
- Ik heb geen vertrouwen in de Nederlandse democratie
- Stemmen levert mij persoonlijk niks op
- Veel mensen in mijn omgeving zijn niet gaan stemmen
- Ik had geen tijd
- Ik wist niet waar ik kon stemmen
- Andere reden, namelijk:
- Geen antwoord/ ik weet het niet meer

Kunt u aangeven welke redenen voor u van toepassing zijn?;

24. Waarden

a) Kunt u voor de volgende waarden aangeven hoe belangrijk ze voor u in uw leven zijn?

7-puntschaal: tegen mijn principes, niet belangrijk, belangrijk, zeer belangrijk

Geef uw positie aan op een schaal van 1 tot 7, van 1 'tegen mijn principes' tot 7 'zeer belangrijk'. U kunt ook een van de tussenliggende punten kiezen.

- Macht: sociale macht, gezag, rijkdom

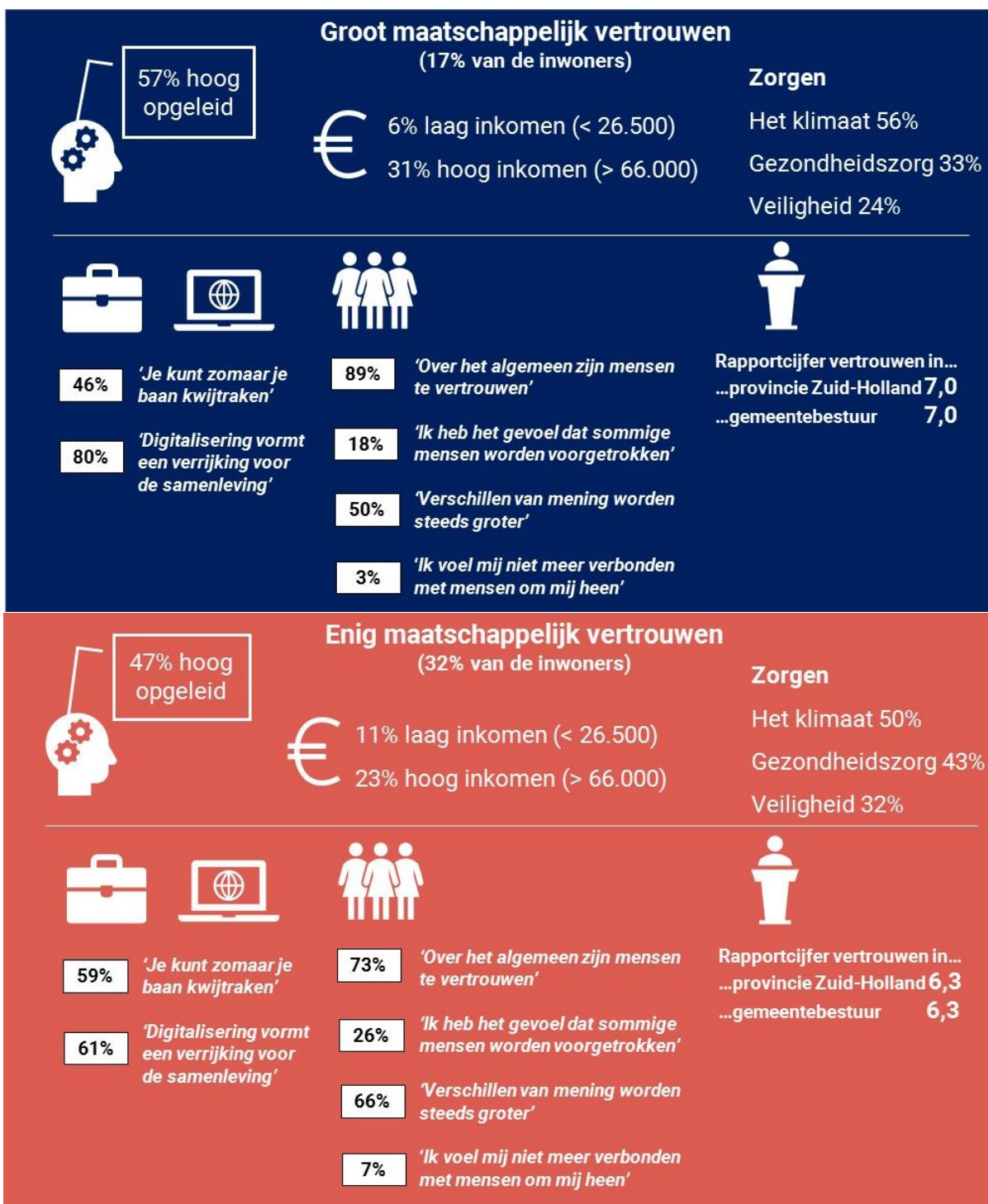
¹⁰ Vraag wordt alleen gesteld aan niet-stemmers

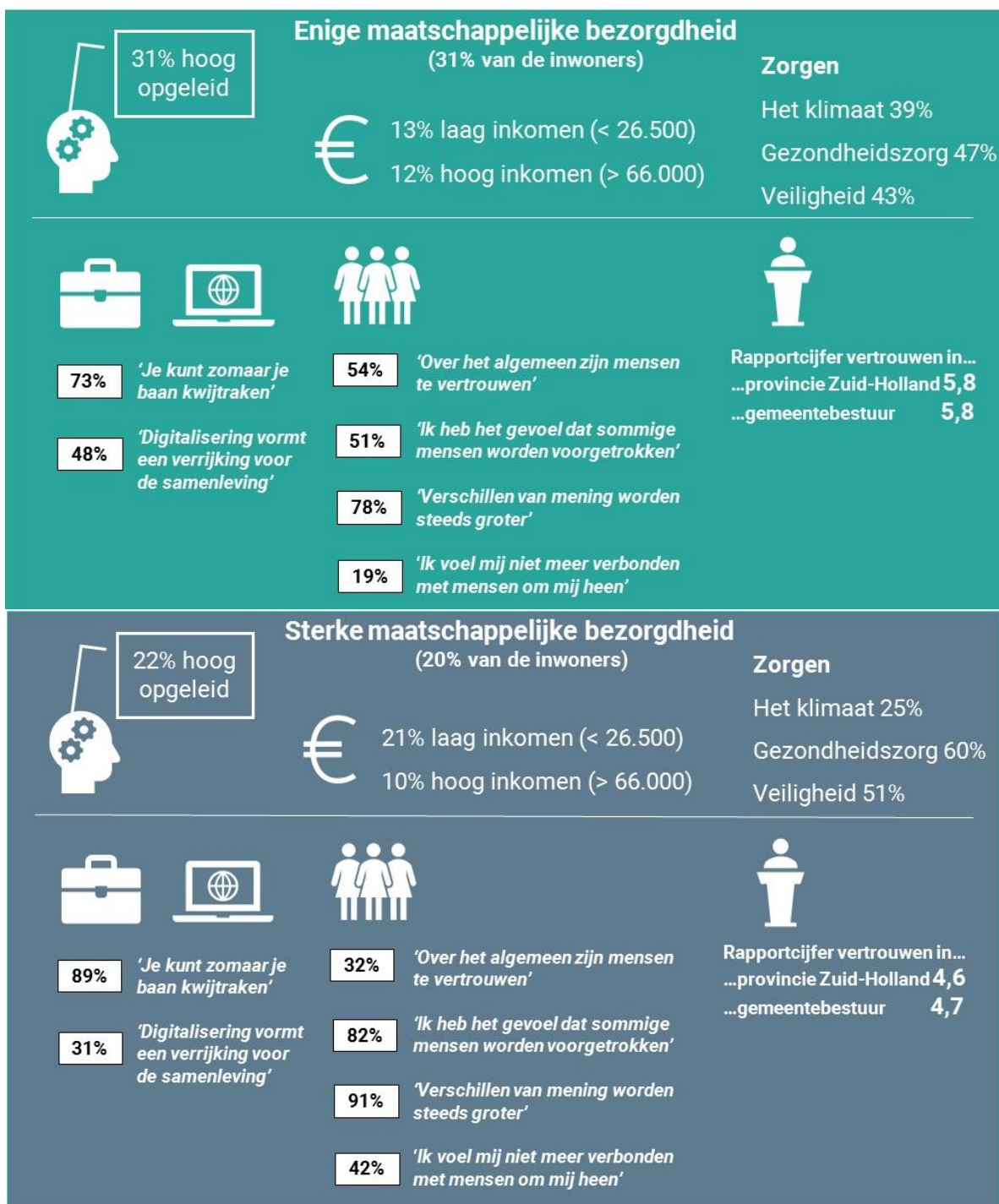
- Prestatie: succes, bekwaamheid, ambitie, invloed op mensen en gebeurtenissen
- Hedonisme: bevrediging van verlangens, genieten van het leven, jezelf verwennen
- Stimulering: een gewaagd, gevarieerd, spannend en uitdagend leven
- Autonomie: creativiteit, vrijheid, nieuwsgierigheid, onafhankelijkheid, eigen doelstellingen kiezen
- Universalisme: Ruimdenkend, schoonheid van de natuur en kunst, sociale rechtvaardigheid, een wereld in vrede, gelijkheid, wijsheid, eenheid met de natuur, klimaatbescherming
- Welwillendheid: behulpzaamheid, eerlijkheid, vergeving, loyaliteit, verantwoordelijkheid
- Traditie: respect voor traditie, nederigheid, aanvaarding eigen lot in het leven, toewijding, bescheidenheid
- Conformisme: gehoorzaamheid, ouders en ouderen eren, zelfdiscipline, beleefdheid
- Veiligheid: nationale veiligheid, gezinsveiligheid, sociale orde, hygiëne, wederkerigheid van gunsten



Bijlage B: profielschets maatschappelijk vertrouwen

Per categorie van maatschappelijk vertrouwen is een profiel opgesteld. Deze profielen geven de verschillen tussen de categorieën weer op basis de achtergrondkenmerken waarop de groepen het sterkst van elkaar verschillen, namelijk inkomen en opleidingsniveau. De drie thema's waarover de bezorgdheid tussen de groepen het sterkst verschilt, namelijk het klimaat, gezondheidszorg en veiligheid. Daarnaast zijn de houdingen ten opzichte van een aantal stellingen weergegeven die betrekking hebben op maatschappelijke ontwikkelingen, vertrouwen in de medemens en de eigen positie in de samenleving en het vertrouwen dat deze groepen inwoners hebben in de provincie en de gemeente.





I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl